

128
9(A-B)

अथ

(A) कुवलयानन्दकारिकाः ।

(B) रागविमोक्षसारसंग्रहः ।

① Kuvalayanand Karika

② Raagvimoksh Sar Sangraha

1928
9 (A)

X

अथ भुवनेश्वर मन्दिरम्

कु० नं० मू० विरच्यते ॥ ५ ॥ उपमायत्र सादृश्यलक्ष्मीरल्लसति द्वयोः ॥ हंसीव व
९ छाते कीर्तिस्वर्गं गामवगाहते ॥ ६ ॥ गुणदोषौ बधो गूढं निंदु द्वे उति
वेश्वरः ॥ शिरसा श्लाघते पूर्वपरं कंठे नियच्छति ॥ ७ ॥ वण्योपमान
धर्मोणामुपमावाचकस्य च ॥ एकद्वित्र्यनुपादानैर्मि नालुत्तोपमा
श्रद्धा ॥ ८ ॥ तडिदोरीदुतुल्यास्याकर्षरंतीदृशोर्मम ॥ कात्यास्मर
वधयंतीदृशतन्वीरहोमया ॥ ९ ॥ यतयामेलनंतत्रलाभीमेव ९
मे अतद्रतेः ॥ तदेतत्काकनालीयमवितर्कितसंभवं ॥ १० ॥ उपमा
नोपयत्वं यदेकस्थे वस्तुनः ॥ इदुरिंदुरिव श्रीमानित्यादौ त

गिरिगजराजोयंगजराजद्वोच्चैर्विभातिगिरिः॥निर्झरइवमदधारामदधारेवारयनिर्झरस्त्रव
ति॥१५॥

दमन्वयः॥११॥गमनंगगनाकारंसागरःसागरोपमः॥राम
रावणयोर्युद्धंरामरावणयोरिव॥१२॥पर्यायेणद्वयोस्तच्छेदप
मोयोपमामता॥धर्मोर्थइवपूर्णप्रीरथोधर्मइत्वयि॥१३॥स्वमि
वजलेजलमिवखंहंसश्चंद्रविहंसइवचंद्रः॥कुमुदाकारास्ताराः
स्ताराकाराणिकुमुदानि॥१४॥प्रतीपमुपमानस्यउपमेयत्व
वर्णनं॥त्वत्लोचनसमपस्यत्वद्वक्त्रसदृशोविधुः॥१५॥यत्त्वने
त्रसमानकांतिस्सलिले मग्नंतदिंदीवरंमेघेरंतरितःप्रियेत
वमुखवायानुकारीशशिपित्वद्रुमनानुसारिगतयस्ते

कु० नं० मू० राजहंसागता स्वस्वा दृश्यविनोदमात्रमपि मे देवे न क्षम्यते ॥१६॥ न
 २ अयोपमेयलाभेन वर्ण्यस्यानादरश्च तत् ॥ अलगर्वेण तेव क्रकांसा
 चंद्रोपितादृशः ॥१७॥ गर्वमसंभाव्यमिमं लोचनयुगलेन किंवह
 सिभद्रे ॥ संतीदृशानिदिशिदिशिरस्सुननुनीलनलिनानि ॥१८॥
 वर्ण्योपमेयलाभेन तथाप्यस्याप्यनादरः ॥ कः क्रौर्यदर्पस्तत्तुत्याः स्यो
 संतिहिस्त्रियः ॥१९॥ अहमेव गुरुः सुदारुणा नामितिहालाहलमा
 स्मता तदप्यः ॥ ननु संतिमवा दृशानि भूयो भुवनेस्मिन् च विनीतुर्जम् २
 नाना ॥२०॥ वर्ण्योपमाया आनिष्यति वचश्च तत् ॥ मुधापवाहो

तत्तद्वान्तादनादिकार्य
कारिणादि

मं

मन्थासित्वन्मुखं बुजं किला बुजं ॥२१॥ आकर्णय सरोजासिव चनीय
मिदं भुवि ॥ शशांकस्तव वत्त्रेण पामरैरपमीयते ॥२२॥ तदोजसस्त
द्यशसस्थिता विमोचयेति चित्ते कुरुते यदा यदा ॥ तनोति भानोः परि
वेषु कैतवान्तदा विधिः कुण्डलना विचोरपि ॥२३॥ विषय्य मे दत्ताद्रूपं
जं न विषयस्य यत् ॥ नृपकंतत्रिधा धिक्क्य नृनत्वा नुम गोक्तिभिः ॥२४॥
अयं हि धूर्जटिः साक्षाद्ये नन्थाः पुरक्षणात् ॥ अयमास्ते विनाशं भु
स्मान्तीयं कं विलोचनं ॥२५॥ शंभुर्विश्वमवत्येष स्वीकृत्य समदृ
ष्टितां ॥ अस्यामुखं दुना तन्धेने ज्ञानं देकि मिंदुना ॥२६॥ साध्वी
यमपरा लक्ष्मीरसुधा सागरोदिता ॥ अयं कलं किं न स्वंदोख चंद्रो
शोध प्रतीपमपमानस्यैकैमर्थमपिमन्यसे ॥ दृष्टं चेददं न तस्याः किंपश्येन किमिंदुना ॥

स्वोपरक्तव
धिविषयीक
रणं द

श्रीगणेशायनमः॥ ॥अमरीकवरीभारभ्रमरीमुखरीकृतं॥
दरीकरोतुदुरितं गौरीचरणपंकजं॥१॥परस्परतपःसंपत्कला
वितपरस्परौप्रपंचमालापितरोप्राचौजायापतीस्तुमः॥२॥उ
द्वाद्ययोगकलयाहृदयाजुकोशं च ये श्विरादपियथारुचिगृह्य
माणः॥यःप्रस्युरत्यविरतपरिपूर्णरूपःश्रेयःसमेदिशतुशाम्ब
तिकंसुकुंदः॥३॥अलंकारेषु बालानामवगाहनसिद्धये॥ललि
तःक्रियतेतत्पांलक्ष्यलक्षणसंग्रहः॥४॥येषांचंद्रालोकैदश्य
तेलक्ष्यलक्षणश्लोकाः॥प्रायस्तदेवतेषामितरेषांत्वमिनवा

किंप्रसन्नं च न हंति न यत्ना नंदं विधत्ते न किंचिद्दिवा प्राप्य केतनं स्वकुरुते नालोकमात्रे
यत्किं ॥ वक्त्रे होतव सत्यं यदपरः शीतलः ॥ जन्मते दर्पस्यादमते न चेदिह तद्यस्यैव
वा विधरे ॥ ३० ॥ २९

कु० न० मू० निरिच्यते ॥ चद्रज्योत्सना विशिदपुलिने सेवते स्मिन् रेखवा वा दद्युतं वि
रतममृषिधयू नोक्तो विनतः ॥ एको वृत्तिप्रथमनिहंतैकैकं संमन्य
३ सत्तं सत्तं कथय मगवन्कोटं तस्तत्र पूर्व ॥ २० ॥ वेधादेया भ्रमं च केकाता
सुवनकेषु च ॥ तासु तेथय मासक्तः साक्षाद्गो नरावृत्तिः ॥ २१ ॥ त्वया
ते किमिति वेपत एष सिंधुस्वसेतुमथ वदतः किमसौ विभेति ॥ दीपांतरापि
न हिते स्य वशं वदोद्यता राजपुंगव निषेवत एवलक्ष्मीः ॥ २२ ॥ अचतुर
वद नो ब्रह्मा दिवा हरिः परो हरिः ॥ अभातलोचनः बांभुर्भगवान्वादय
यणः ॥ २३ ॥ किमसु भित्तिपितेर्जडमन्यसे मयि निज्जतु भीमसुतामन ॥ दत्तात्रेय
माह समकिल मुनिर्दार्थिकानलमुखं दुपरां दिबुधस्मरः ॥ २४ ॥ परिणामः कि

प्राणमिर्याणः कालीनचंद्रकर्तृकमनः प्रवेशनरूपोर्थः
कर्तृक

यार्थश्चेद्विषयी विषयात्मना ॥ प्रसन्ने न दृग्जने न वीक्षते महिरेक्षणा ॥ २२
तीर्त्वा भूतेश मोलिरुजममरधुनीमात्मना सौतृतीयस्तस्मै सौमित्रि
मैत्रीमये मुपवृत्तवानातरं नाविकाय ॥ व्यामयाद्यस्तनीभिः शबरयुव
तिभिः कौतुकोदचदक्षं वृष्टादुन्नीयमानक्षणा मचलमथोचित्रक
टं प्रतस्थे ॥ २३ ॥ बहुभिर्बहुधोलेखादेव स्योलेखव्यते ॥ स्त्रीभिः
कामोर्थिभिः स्रष्टुः कालः शत्रुभिरेक्षि सः ॥ २४ ॥ गजत्राभिः श्रीकांत तेतिदृष्ट
शतियौवनेः ॥ यथा स्थितश्च बालाभिर्दृष्टः शौरिः स कौतुकं ॥ २५ ॥
एकेन बहुधोलेखेव्यसौ विषयभेदतः ॥ गुरुर्यच्च स्यर्त्तु नोयंकी
तीर्त्वा भः शरासने ॥ २६ ॥ अकुरु कुचयोः कुरु विलम्बे विपुले

कु० ने० चक्षुषिविस्तृतं नितं वै॥ अरुणाधरमाविरस्तचित्ते करुणाशालिकभा
लि॥ भागधेये॥ ३७॥ स्यात्सुमिन्नोति सदेहे सदेकाते कृतित्र
४ यं॥ पंकजं पश्यतः कानामुखं मे गाहने मनः॥ ३८॥ अयं प्रमत्तमधुपस्त
मुखं वेत्ति पंकजं॥ पंकजं केवा सुधां शुर्वे यस्मात्कुतुन निर्णयः॥ ३९॥ हि
वि॥ व्यानामवैतविस्मयां पुरस्तादं भस्मः स्फुरदरविंद चारुहस्ता॥ उद्दीप्य
अयमिव कांचिदुत्तरं तीमस्मात्पुष्पल निधिमं यनस्य उरिः॥ ४०॥
पाताशकुसुमभ्रांत्याशुकुतुडे पतन्वलिः॥ सोपि जंबूफलं भ्रांत्यातम
लिं चतुर्मुष्टिः॥ ४१॥ जीवनमहणे न म्मागृहीत्वा पुनरुपिताः॥ किं
कनिष्ठाः किमु ज्येष्ठा घटीयं त्रस्य दुर्जे नाः॥ ४२॥ शुभापहृमिरन्यस्या

४

नं

तत्तदांकादनादिकार्यं
कारित्वादि

स्वोपस्तब्ध
स्तिविषयीक
रणं द

मग्धाक्षित्वं मुखं बुजं किला बुजं॥ २१॥ आकर्णय सरोजाक्षिवचनीय
मिदं मुवि॥ शशांकस्तव वत्केण पामरैरुपमीयते॥ २२॥ तदोजसस्त
द्यशसस्थिता विमोचयेति चित्ते कुरुते यदा यदा॥ तनोति भानोः परि
वेषु केतवा तदा विधिः कुंडलनां विचोरपि॥ २३॥ विषय्य मे दत्ताद्रूपं
जने विषयस्य यत्नः॥ नृपकेत त्रिधा धिक्पय नृनत्वा नुमयोक्तिभिः॥ २४॥
अयं हि धूर्जटिः साक्षाद्ये नग्धाः पुरक्षणात्॥ अयमास्ते विनाशं भू
स्तान्तीयी कं विलोचने॥ २५॥ शंभुर्विश्वमवत्येष स्वीकृत्य समदृ
ष्टितां॥ अस्या मुखं दुर्नालं ध्येने ज्ञानं देकि मिंदुना॥ २६॥ साध्वी
यमपरा तक्ष्मी रसुधा सागरोदिता॥ अयं कलं किं न स्य दारु चंद्रो
शोध प्रतीपमपमानस्यैव मर्थमपि मन्यसे॥ दृष्टं चेदं न तस्याः किंप्रयत्नं किमिंदुना॥

रोपार्थो धर्मनिर्ह्वः ॥ नायं सुधांशुः किं तर्हि व्योमगंगासरोरुहः ॥ ४३ ॥ अं
 केकेपिशङ्गकिरेजलनिधेः पंकपरेमेनिरेसारंगं कंतिचिच्चसंमगदिरेभू
 ष्ययमेवम्परे ॥ इंदोयदलितेन्द्रनीलशकुलश्यामंदरीदृश्यते तत्साद्रं नि
 शिधीतमंघ्रतमसं कुक्षिस्थमालोक्यते ॥ स एव युक्तिपूर्वश्चेदुच्यते हेत्वपत्तु
 तिः ॥ नंदुस्तीव्रो न निर्यवः सिंधोरो वीर्यमुद्यितः ॥ ४५ ॥ मंधो न भूमिधरसु
 ललितः सहस्रसंघट्टनव्रणकिणस्फुरतीदुमध्ये ॥ अयामुगः शशकद्वयति
 धामरोत्तिस्तेषां कथं विदपितं न हि न प्रसक्तिः ॥ ४६ ॥ अन्यत्र तस्यारोपार्थः
 पर्यस्तापनुनिस्तसः ॥ नायं सुधांशुः किं तर्हि सुधांशुः प्रेयसीमुखः ॥ ४७ ॥
 हाताहत्तो नैव विषं विषं रमाजनाः परं व्यत्ययमन्वते ॥ निधीयजागर्तिसु

कुव० मू० रिक्थया विपिनोदरेषु मध्यान्तु जंभित ~~महा~~ तपता सतता ॥
 स्वंधांतरो धितदवा मिरिरवा छलेन जिह्वा प्रसार्य तरवो
 जलमर्थयन्ते ॥ ५० ॥ संभवेना स्यादुत्प्रेक्षे स्तुहेतु फला म
 का ना ॥ उक्ता नु स्पदा द्यात्र सिधा सिध्या स्पदे परे ॥ ५० ॥ चमस्तो
 मंतमः शंके को की विरहशुष्मणा ॥ लिपती वत मोगा निघर्षती
 यां जननमः ॥ ५१ ॥ रक्तौ तवांघ्री मृलौ भुवि विक्षेपणा ध्रुवा ॥ तं दु
 ल्भुखा मेघथानु न पद्मे र्वे रायते शशा ॥ ५२ ॥ मध्यः किं बुच
 योर्ध्वे बध्न्ये न कदाम निः ॥ प्रायो जंतु तदेने कस्य प्राप्तु
 तो ये तेष्यति ॥ ५३ ॥ बाहुले वक्राण्यविकासभावाद्भुः
 कर्तव्यं पमानं स्यान्मृते सौ क्रियापदे ॥ स्वक्रिया साधनयोगेनालमन्य छपेक्षितु ॥ ५४ ॥

पलाशान्यतिलो हितानि ॥ सद्यो वसन्ते न समागतानां न खसता
 नीवचनस्थलीनां ॥ ५५ ॥ पिनपीवतरंगार्थे समुद्रः केन चंदनं ॥
 तदादाय करे विंदुर्लिपती वृदिगंगनाः ॥ ५६ ॥ रात्रौ रवेर्दिव्ये चंदो
 रभावाद्दिवसप्रभुः भूमौ प्रतापयशसी सृष्टवान्सततो दिते ॥ ५७ ॥
 विवस्वताना यिषते व मिश्रास्व गो सहस्रेण समं जनानां ॥
 गावो पिनेत्रा परनामधेया स्तेनेदमां ध्यं रवतु नां धकारैः ॥ ५८ ॥
 पूरं विधुर्वर्धयितुं पयोधे शंके यमेणां कमणि कियंति ॥ पयो सिद्धे
 णि प्रियविप्रयोगे सशोकको कानयने कियंति ॥ ५९ ॥ रथस्थिता

कु. ० सं. ० मू.

नापरिवर्तनायपुरातनानामिववाहनानां॥उत्पत्तिभूमौतुरगोत्तमा
नादिशिप्रतस्थैरविरुत्तस्यां॥६॥मन्येराकेध्रुवप्राचीनूनमित्येवमा
दिभिः॥उत्प्रेक्षाव्यज्यतेरावेरिवराष्ट्रोपितादृशः॥७॥त्यक्तीतिभ
मण-प्रांतविधेरास्वर्गनिर्गमां॥८॥सर्वकान्तिशोयोक्तिस्यान्निगी
र्षाध्ययसानतः॥पश्यनीलोत्पलद्वन्द्वानिःसरन्तिशिताःशराः॥९॥
बापीकापिस्फुरतिगगनेतत्पदं सुहृन्मपद्यासोपानात्कीमधिग
तवतीकांचनीमैद्वनीली॥१०॥अमेरीलोत्सुकृतिसुगमोचंदनश्च
नदेरौतत्रयानांसुलभममृतंस्वनिधानात्सुधांशोः॥११॥
सुधावध्वासासोपवनचकोरैरनुसृतःकिरुज्यासनामखा

तनेतिरोमांच॥नागरिकःविमुमिलितेनहि नहिसखिहैम
नःपवनः॥१२॥पद्मेत्वनयनेस्मरामिसततंभावोभवत्कुतले
नीलेमुद्यतिकिंकरोमिमहिनेकीतोस्मितेविभ्रमेः॥रत्युत्प
प्रवचोनुनायसरुषानिर्भसितोराधयाकृष्णस्तत्परमेवतद्वा
पद्मिभान्कीडाविटःपातुवः॥१३॥वदंतीजारवृत्तौसंपत्योध
नीसखीधिया॥पतिंबुध्यासखिततःप्रबुधास्मीत्यपूरय
त्॥१४॥केनयापहुतिर्व्यक्तौव्याजाद्यैर्नहुतेःपदेः॥निर्घा
तिस्मरनाराचाःकोतादकूपातकेतवात्॥१५॥रित्तेषुवा

यद्यप्यनुतिगर्भत्वंसेवसापन्द्वामता। त्वत्सुक्तिषुसुधारजन्मताः पर्यन्तितांविधौ॥२॥
नवतवलिपाकप्रणयिनी॥३॥पत्राकाराग्रेप्रहिणुनयनेनयं
यमनागनाकाशोकोयंगलिहृदिःशीतकिरणः॥४॥सुक्तावि तं२
दुममेतरामधुरसःपुष्पपरंधूर्वहं प्रातेयद्युतिमंडलेखलुतयो
रेकासिकानार्णवे॥५॥तद्बोदचतिशारवमूर्त्तिनपुनःपूर्वाचलाभ्यं
तरेतानीमानिविकल्पिततदूमेयेषांनसादृश्यये॥६॥मत्तोयं
सुती रंतिमिधदनेनसंभ्रमं पौरविलासिनीषु॥७॥सत्रोत्कृष्टस्तेन
ततिष्ठलेनमुक्तादृहासेवविभातिशिखा॥८॥जानेतिरागा
दिदमेवविंबंविंबंविंबंविंबंमिलोचस्त्वं॥९॥द्वयोर्विशेषावगमा क
क्षमाणानामिभ्रमोभूदनयोजनानां॥१०॥रवितप्तो गजः

कु० नं० पद्यानुलग्नाचा पितुं ध्रुवं ॥ सरोविशति न स्नातुं गजस्नानं हि
निष्फलं ॥ ७० ॥ भेदकातिशयोक्तिस्तुरतस्यैवान्यत्र वर्णने ॥ अन्यं दे
वास्यगंभीर्यमन्यत्तैर्यमहीपतेः ॥ ७१ ॥ अन्येयं रूपं सापत्तिरन्यावै
दग्ध्यधोरणी ॥ निषानलिनपत्राक्षिसृष्टिः साधारणीविधेः ॥ ७२ ॥
धा संवत्तिशयोक्तिस्यादयोगेयोगकल्पना ॥ सौधाग्राणिपुरस्या
स्यस्पृशतिविधुमंडलं ॥ ७३ ॥ कतिपयदिवसैश्च यं प्रयायात्क
नकगिरिः वृत्तवासरावसानः ॥ इतिमुदमुपयातिचक्रवाकी
वितरणशालिनिवीरस्वदेवे ॥ ७४ ॥ योग्येयोगसंतिशयो बंधां
क्तिरित्येते ॥ त्वयिहातरिराजद्रेस्वर्दुमांजाद्रियामहे ॥ ७५ ॥

वर्धमानमिन्द्रेण च धर्मैः सुतुल्ययोगिनी । संकुचं निसरोजानि स्वेरिणी वदनानि च ॥ ८७ ॥ ४

कु० न० म० योक्तिस्तपोर्वापर्ययति क्रमे ॥ अग्रे मानो गतः पश्चादनुनीता प्रियेण सा ॥ ८२ ॥
कवीहाणामासन्प्रथमतः मेवांगणमुवञ्चलङ्गासंगाकुलकरिमदातो
९ दमधुरा ॥ अमीपश्चात्तेषामुपरिपतितारुद्रनृपतेः कटाक्षाक्षीरुद
प्रसरदरुवीचीसहचराः ॥ ८३ ॥ विष्णोर्नामितरेषां च धर्मैः कव्यदीपकं
बुधानां संकुचं निसरोजनिस्वेरिणी वदनानि च ॥ ८४ ॥ त्वदंगमाद्वै
दृष्टे कस्यचित्तेन भासते ॥ मालतीशशामल्लेरवा कदलीना कठोर
ता ॥ ८५ ॥ संजातपत्रप्रकरा चित्तानि समुज्ज्वलंति स्फुटपाटलत्वं ॥
विकस्वरण्यर्ककरा भिमशादिना निपुणानि च वृद्धिमीयुः ॥ ८६ ॥
नागैर्द्रुहस्तास्वचिक्केशात्वादेकांतशैत्यात्कदली विशेषाः ॥ ल

८६ भा० चरमस्तुल्ययोगिनी सिधिरितिकेचिद्ब्रजसुः । वदंति वर्ण्यवर्णानां धर्मैः कांदीपकं
बुधाः ॥ मेदनाभाति कलमः प्रतापेन महिषाति ॥ ८७ ॥

ध्वनापिलोके परिणाहिरूपं जातास्तद्वर्ध्वोरुपमानवाद्याः ॥ ८८ ॥ हि
ताहितेवृत्तितो ल्ये मपरास्तुल्ययोगिता ॥ प्रदीयते पराभूतिर्मित्रशात्र
वयोस्तथा ॥ ८९ ॥ यश्च निबं परसुनायस्त्वेन मद्युसर्पिषा ॥ यश्चै नंगं च
मा ल्याधैः सर्वस्य कटुरेव सः ॥ ९० ॥ गुणोत्तुष्टैः समीक्ष्यवचो न्यातु
ल्ययोगिता ॥ लोकपालेभ्यः पाशाश्रीदः शक्रो भवानपि ॥ ९० ॥
संगतानिमृगाक्षीणं तडिद्विलसितान्यपि क्षणद्वयं न तिष्ठंति च
नारब्धान्यपि स्वयं ॥ ९१ ॥ सिद्धिः स्यात्तेषु चेत्तामकीर्त्यते तुल्यं क ता
ये ॥ युवामेव ह विख्यातो त्वं बलैर्जलधिर्जले ॥ ९२ ॥ मिश्राणोद्धी
टः समरविजयी हेति दलितो मदक्षीणो नागः सुरादिदिसहितः सा

कु. ने. मू. नपुलिनाः॥ कलाशेषम्भद्रः सुरतमृदिता कालयनिता तनिम्ना शोभते गलित
 १० विभवाः शार्थिषु नृपाः॥ ३॥ सुवर्णपुष्पाधिर्वीचिन्वन्निपुणरुपास्तथाः॥ सुरश्च
 रतविद्यश्च योवा जानाति स विदुः॥ ४॥ त्रिविधं दीपकावृत्तौ भवेदाद्य
 सिद्धीपकं॥ वर्षत्येव दमातेयं वर्षत्येषा च शर्वरी॥ ५॥ उन्मातेति कदं
 वा निस्फुटं ति कुटवीदमाः॥ माधुतिचातका स्मृता माधुतिचरिखा
 वलाः॥ ६॥ उत्कंठयति मेघानां मालावर्गे कलापिनां॥ यूनांचोत्कं
 ठयत्यद्यमानसमकरध्वजः॥ ७॥ बहनेन निजिते तनिलीयते चंद्रविं व३
 २२ यमं वधरे॥ अविंदमपि सुंदरि युनिलीयते पायसांपूरे॥ ८॥ वाक्य १०
 योरैव सामान्ये प्रतिवस्तूपमा मती॥ तापेन भ्राजसे सुरः शूरश्चापेन राजवे॥ ९॥
 शमयति जलधरधाराचातकयूनां॥ तपंचिरो वनतां॥ क्षिपयति च वधूले च न जलधारा कामिनां प्र

अनयोरनवधां गिस्तनयोजं भमाणयोः॥ अवकाशो न पर्याप्तः स्तवबाहुलता
 नरे॥ १०॥ अक्रमातिशयोक्तिस्तत्सहस्रे हेतुकार्ययोः॥ आलिङ्गंति समं देवज्यो शरी
 अपराञ्चते॥ ११॥ सुंचति सुंचति कोशं भजनि च भजनि प्रकय मरिधर्मी॥ हं मीर
 र बोरकडैत्यजति तजति क्षमामाशु॥ १२॥ चपलातिशयोक्तिस्तु कार्यहेतुप्रसक्ति
 जे॥ यस्यामीत्युदिते तन्यावलयो भवदूर्मिका॥ १३॥ आदातुं सख्यदीक्षिते पिकु
 सुमेहस्तापमालोहितैरंजनयार्मियापि सहस्यारसे तले पादयोः॥ अंगा लाक्षा ४
 नामनुलेष न स्मरणमप्यत्यंत खेदावहं हंता धीरदृशः किमन्यदलकामो
 दोषिभारायते॥ १४॥ यासि नया मीनि ध्रुवे वदति पुरस्ताद्वर्णनं तन्व्याः॥
 गतिता निपुणो वलया अपराण्यपि तथैव दलितानि॥ १५॥ अत्यंतातिश

कु. नं० ज्योतिष्मती चंद्रमसेवरात्रिः ॥ ११५ ॥ देवी वाचमुपासते हि बहवः सा
 १३ ॥ रंतुसुरस्वतं जानीते नितरां मसौ गुतु कुल किं षो मुनारिः कविः
 ॥ अथिलं धित एव वा नरभटेः किं तस्य गंभीरता माता लनिम पा
 नपीवरतनुर्जा नाति मंथा चलः ॥ ११६ ॥ कृतं च गवी भित्तु स्वम
 नस्त्वया किमन्यदेवं निहताश्च नो दिषः ॥ तमासितिष्ठति हिता
 वदंशुमान्नयावदायात्युदयाद्रिमौलितं ॥ ११७ ॥ वाक्यार्थयोः स
 दृशयोरोक्या नोपो निदर्शना ॥ यद्वातुः सौम्यता सेयं पूर्णंदोर
 कलकता ॥ ११८ ॥ अरव्यरुदितं कृतं शर्वशरीरमुदलितं स्थितं

मधरोपितं सुचिरमूषरेवर्षितं च पुष्पमयनामितं बधिरकर्णजापुष्प
 तोषु च धृतो धसुरवेदपणो यद्वुधोजनः सेवितः ॥ ११९ ॥ वदार्थवति
 मये केवदत्यन्यानि दर्शना ॥ त्वन्नेत्रयुगुलं च तेलीला नीला जन्मनोः बु
 ॥ १२० ॥ वियोगे गौडनारीणां योगं तल पांति मा ॥ अदृश्यत सरवज्ज
 रीमंजरीगर्भरेणुषु ॥ १२१ ॥ त्वयि सति शिवदात र्थस्मार्थितानां मित दभ्य
 नमनुसरं तो दर्शय तो र्थमुद्रा ॥ चरमचरणघाते दुर्ग्रहं दोषु का
 माः कुनममनुसरामः कामधेनो स्थितायां ॥ १२२ ॥ काजसेवामनुया
 णा मसिधाना वल्लहने ॥ पंचाननपरिधौ गोव्याली वदनचुबनां ॥

॥ हेर्षातितीर्षवो ह्यभिलुप्तवृत्तदुर्णवो ॥ शेष २

कुक्कुट अश्रिदंशोदरे रुध्वसुक्षितो बलि निग्रहे ॥ विधि विहरपद्मस्य ना लदो सुदे
 स्तवः ॥ १२५ ॥ ज्योत्स्ना मस्मदुरण धवला विभ्रती तारका स्थी न्यंतर्धी नय
 ३२ सन ~~सिखा~~ नसिकाना त्रिकोपालि कीय ॥ द्वीपाक्ष्मा द्वीपे नमति दध
 ती चंद्रमुद्रा कपोले न्यस्तं सिंहांजन परिमले लोचनस्य छलेन ॥ १२६ ॥
 अपरा बोधनं प्राहुः प्रियया सत्सदर्थयोः ॥ नश्येद्राजविरोधी ति क्षी
 णं च द्रोदये तमः ॥ १२७ ॥ उदं न्नेव सविता पद्मे षर्पयति श्रियं ॥ विभा
 वयन्समृद्धीनां फलं सुहृदनुग्रहं ॥ १२८ ॥ उन्नते पदमवाप्य यो लघुर्हस्त
 येव स पतेदिति ध्रुवं ॥ शैल शैल शैल रगतः ॥ १२९ ॥ मंदमातुत ध्रुतः

स्थिरा शैली गुणं तारवत्त बुध्या नवाच्यते ॥ रत्नदीपस्य हि शिखा वात्यया
 विननाच्यते ॥ १३० ॥ तवामृतस्य हि निपाद पंकजे निवेशिता मा कथमन्यहि
 शसि ॥ स्थिते रविंदे मकरे दनिर्भरे मधुव्रतो ने क्षुरसं हि वीक्ष्यते ॥ १३१ ॥
 विद्वानेव हि जानाति विद्वज्जन परिस्मृतं ॥ न हि वंध्या विजानाति गुवं प्रस
 ववेदना ॥ १३२ ॥ यदि संति गुणाः पुंसां विकस्येव ते स्वयं ॥ न हि कस्तूरिका
 मोदः शपथेन विभाव्यते ॥ १३३ ॥ चेद्विष प्रतिविबलं दृष्टो तत्तदलं कृतिः ॥
 त्वमेव कीर्तिमान् राजन् विधुरेव हि कांतिमान् ॥ १३४ ॥ कामं नृपाः संतु स्रु
 स्त शोभ्य राजन्वती माहुरते न भूमि ॥ न क्षत्रतारा ग्रह संकुला वि

त। पल्लवतः कल्पतरोरपविशेषः करस्यतेवीर। भूषयतिकर्णमेकः परस्तुकर्णतिरस्करुते॥३॥

णि पयधः॥३॥ चूडामपदेधत्तेयोदेवरविमागतं॥ सतां कार्यतिथेयीबोधयनरह
मेधिनः॥३॥ व्यतिरेकोविशेषश्चेदुपमानोपमेययोः॥ शैलाइबोन्नताः
संतः किंतुप्रकृतिकोमलाः॥३॥ रक्तस्वन्नवपल्लवैरहमपिस्लाध्येः
प्रियायागुणेः स्वांमायातिशिलीमुखास्मरधनुर्मुक्तास्तथामाम
पि॥ कांतपादतलाहतिस्तुदेतद्वन्ममायावयोः सर्वतुल्यमशो ४
ककेवलमिहयात्रासशोकःकृतः॥३॥ दृतरनिबध्मुष्टेःकोश
निषण्णस्यसहजमलिनस्य॥ कृपणस्यकृपाणस्यचकेवलमा
कारतोभेदः॥३॥ सहोक्तिःसहभावश्चेद्भासतेजननेजनः॥दिगं

त
 कुव० तमगमस्य कीर्तिः प्रत्यर्थिभिः सह ॥ ३२ ॥ ध्याया संश्रयते तले विदपिनां
 आतेव पाण्ये समं मूलं याति सरोजलस्य जडता ग्लानेव मानैः सह ॥ ३३ ॥
 ३३ नाम त्र्यहिमांशुद्विधितिरपि स एव लोके समो निद्रागर्भं गुरुं संप्रापि
 ता शनिहो व को ता जनैः ॥ ३४ ॥ विनोक्तिं मेदिना किंचित् स्तूतं हीनमुच्य
 ते ॥ विद्यादृष्ट्यापि सावद्या विना विनयसंपदं ॥ ३५ ॥ यश्च रामनपश्येत्तु यश्च
 मोनयस्यति ॥ निंदितः समवे लोके स्वात्माप्येन विगर्हते ॥ ३६ ॥ तत्रे किंचि ३३
 दिनारम्यं विनोक्तिः सापि कथ्यते ॥ विना खलैर्धियायेषां राजेंद्र भवतः
 सभा ॥ ३७ ॥ आविर्भूते राशि नितमसामुच्य माने वरात्रिर्नेरा स्यात्किं
 तनुजइति न भूषधूमा ॥ नोहेनांतर्वरतनुरियं लक्ष्यते मुक्तकल्पागंगा यि ३

स्तुत

रोधः पतनं कलुषागृहीतवप्रसादं ॥ ३५ ॥ समासोक्तिः परिस्पृतिः प्रस्तुते प्रप्रस्य
चेत् ॥ अयमेहीमुखं परं रक्त-शुभं वति चंद्रमाः ॥ ३६ ॥ व्याख्यातुं च भारमाकुल वर
कचं व्यालोतलहारावलिप्रं खसुंदलशोभिर्गंडयुगले प्रस्वेदिवक्रां वुजं ॥ राश्व
दत्तकरप्रहारमधिक-श्वासं रसादेतया यस्मात्कंदुकसादरं सुभंगया संसे
व्यसेतुं ॥ ३७ ॥ पुरायत्रस्रोतः पुलिनमधुना तत्र सरिता विपर्यासया
नोद्य न विरलभावः क्षिति रूपा ॥ बहोदृष्टं काळादपरमिव मन्वेव न मिदं
निवेशः शैलानां तदिदमिति बुद्धिं दृढयति ॥ ३८ ॥ निरीक्ष्य विद्युन्नयनैः
पयोदो मुखं निश्चया मभिसारिकायाः ॥ धारानिपाते सह किं तु वा
तः श्रद्धेयमित्यातेतरं रसा ॥ ३९ ॥ अलंकारः परिकरः साभिप्राये विशेष

कुल० ॥ शुद्धांशुकलितोत्तसः स्तापहरतुवः शिवः ॥ ७५ ॥ नवप्रसादात्सुमायु
धोपिसहायमेकमधुमेवलब्धः ॥ कुर्यादहरस्यापि पिनाकपाणे धैर्यं च्युति
३४ म३ केमं च निनो न्ये ॥ ७६ ॥ सर्वांशुचिनिधानस्य कृतघ्नस्य विनाशिनः ॥ शरीर
नवत्मी ५ कस्यापि कले मूढाः पापानि कुर्वते ॥ ७७ ॥ व्यासने कतया स्थितं श्रुतिगणं ज
नमि कैतो नाभौ नाभवमच्युतस्य सुमहत्मा च नानाविधं ॥ चित्रार्थो न
वृत्त्ययामचकथं सुत्राणि नासंगुर्देवचद्रुणवृद्धवर्णनमहं कर्तुं कथं ॥ ७८ ॥
कुर्यात् ॥ ७९ ॥ अतियजेत निजां यदि देवतासु मयतश्च वते लुपते यच्च ॥ क्षिति
भूतिवसुदेवतकावयं वनवतानवता किमहिहृष्टा ॥ ८० ॥ साभिप्राये विरोधे
नुभवसि रिकराकुरः ॥ चतुर्णां पुरुषार्थानां दाता देवश्चतुर्भुजः ॥ ८१ ॥ कणी

कुव० ति॥ १॥ मंदमग्निमधुर्यमोपलादशितं भावतमः॥ १॥ दृष्ट्यस्तिमिरजसिन्धु
 ३५॥ वेधिरदोषमोषधिपतेरसनिधौ॥ १॥ रम्यादृतिप्राप्तवतीः पताकारं विवि
 क्तादृतिवर्धयतीति॥ १॥ यस्यामलिदेष्टुनमद्वलीकांसमेवधूमिः बलमिथुवा
 नः॥ १॥ एतस्मिन्नधिकपयः प्रियंवहः सक्षोभंयुवतभुवाजवेननी
 ताः॥ १॥ वाल्मीकेररहितरामलक्ष्मणा नासाधर्म्यं दृष्टिगिरामहास
 रस्यः॥ १॥ अप्रस्तुतप्रशंसास्यास्यायप्रस्तुताश्रया॥ १॥ एककृतीशकु
 तेषुयोन्यशक्रान्नयाचते॥ १॥ आबधकृत्रिमसराजटिकांसमिति
 रासेपितोमृगतैः पदवीयदिवा॥ १॥ मतेभूकुमतवचारनलपटस्यनाद
 करिष्यतिकथंहरिणाधिपस्य॥ १॥ अंतस्त्रिद्विगिभूयांसिकेटकावह्यो

बहिः॥ १॥ कथं कमलनलस्यमाभूवभंगुरागुरीगुणाः॥ १॥ विधायवेरंसा
 मर्षनरोरोयउदासते॥ १॥ निक्षिप्योदार्चिषंकक्षेत्रोरतेतेमिमोरुते॥ १॥ सोहा
 र्दस्वर्णरेखाणामुच्चावचमिदाशुभा॥ १॥ परोक्षमिति कोप्यस्तिपरीक्षानि
 कषोपलः॥ १॥ अंकाधिरपितमृगखंद्रमामृगलांघनः॥ १॥ केसरीनि
 पुरक्षितमृगयूथोमृगाधिपः॥ १॥ हतसारमिवेदुमंडलदमयंतीवह
 नायवेधसा॥ १॥ कृतमभ्यविलंबितोभ्यतेधृतगंभीरस्वनीस्वनीलिम॥
 १॥ आश्रित्यनूनममृतद्युतयः पदंतेदेउक्षयोपनतदिव्यपदामिसु
 श्याः॥ १॥ लावण्यपुण्यनिचयंसुहृदित्वदास्येविन्यस्ययांतिमिहिरं प्रति
 मासमिनाः॥ १॥ नापत्वदं प्रिमस्वधावनतोपलगास्तकांतिलेशक

कुव०

३६

णिका जलधिं प्रविष्टाः ॥ ता एव संस्थे मघने न घनी मवं स्थो नूनं सैदं न वनी
 तपदं प्रपन्नाः ॥ १ ॥ अस्यां श्रेष्ठं तिसौकुमार्यं मघनाहं स्ये गवैरलं सेल्ला सर
 पोयदिसाध्यतां परभृतेर्वाचं यमत्वं व्रतं ॥ अंगानामकं ठोरता यदि
 दृष्टं प्रायेण सामालतीकांति श्रेष्ठं कसला किमत्र बहूनाका पायमा
 लं वतां ॥ २ ॥ लज्जातिरश्वा यदि चेत्तसि स्यादसंशयं यवत राजपु
 त्राः ॥ तं केशपाशं प्रसमीक्ष्य युयुर्वील प्रियत्वं शिथिलं च मर्यः ॥ ३ ॥
 तपत्रयोषधवरस्य तव स्मितस्य निश्वासमंदं मरुता निबुसीकृतं ३६
 स्यात् ॥ एते कंडं करचयादुव विप्रकीर्णा जेवात्कस्य किरणा जगति प्रम
 ति ॥ ४ ॥ कालिदिब्रूहि कुभोद्वजलधिरुहं नाम गृह्णासि कंचनो मे स्मा

इस्ते गुणान्वक्तुं लिखितं हेतुयाधिपः ॥ १ ॥ द्रष्टुमारवं उलः साक्षात्काहं मे षकते गुणाः
 ना ॥ २ ॥ नोर्थं संश्रयं श्रेष्ठं चोर्वर्ण्यं मया श्रितं ॥ सर्वदोमाधिवः पायात्स योगं
 गामदीधरत् ॥ ३ ॥ अजेन त्वं नृवं तुल्यं हरिणा हितसक्तिना ॥ उच्चरद्भुक्ती
 हि लालः शुशुभे वां नीपतिः ॥ ४ ॥ ज्ञातः काकोदरो येन द्रोण्यां कुरुणात्मना वि
 पूतनामारणरयातः समैस्तु शरणं प्रभुः ॥ ५ ॥ नीतानामाकुलीभावेलु
 ध्ये भूरिशिलीमुखैः ॥ सदृशो वनवृध्नां कमला नां त्वदीक्षणे ॥ ६ ॥ अ
 र ॥ सावुदयमारुः कांतिमान्तिमं उलः ॥ राजा हरतिलोकस्य हृदयं मृदु
 मिः करे ॥ ७ ॥ अयमतिजरठाः प्रकासरुवं रल्लुबिलं विपयोधरोप
 रुधाः ॥ सततं मसुमूतामगम्य रूपाः परिणमिदिक्रिकाः स्तरीविभ

नर्मदाहं चमपिवदसि ते नाम कस्मात्सपत्न्याः ॥ मा कृन्त्य तर्हि कस्मादनुभूषि व
मिलक ज्जले मालवीनां नेत्रां भो भिः किं सां समजनि कुपितः कुं न लक्ष्मिणि
पालः ॥ ७० ॥ प्रस्तुते न प्रस्तुतस्य द्योतने प्रस्तुतां वुरः ॥ किं भुंगसत्यां मालत्यां
केतक्यां केटके धया ॥ ७१ ॥ कस्त्वं भोः कथयामि देव हतव्यं मां विधिशाकनोद
व कंबैराग्यादिं वक्षि सायु विदितं कस्मादिदं कथ्यते ॥ वामेनात्र वदस्व मध्वग
जनः सर्वो मना सेवते न ध्यायापि परोपकारकं णी मार्गस्थितस्यापि मे ॥ ७२
॥ ७३ ॥ अथा सुता वद पमर्द सहा सुभंग लोलं विनोद यमनः सुमनो लला
सु ॥ बाला मजा तरज संकलिका मै कामै कामै कामै काले व्यर्थं कदर्थं यत्किं न
यमलिकायाः ॥ ७४ ॥ कोरादेमि यदध्याति नलिनी कादं वच चुक्षतं च ते चूत

कुव०

३७

सानवं कि सल संपुं स्को किला स्वादितं ॥ इत्याक न्यमिथः सखी जनवचः सादी
धि का या स्तटे चेलालेन शिरो धेदे स्तन तटे बिं बाधरं पाणिना ॥ ७४ ॥ रात्रिः शि
वा का च न सन्निधत्ते विलोचने जागृत मप्रमत्ते ॥ समौ धर्मा युयोः स काशे स न ३
रका भविष्यत्यचिरेण कश्चित् ॥ ७५ ॥ गहंती सिंदूरं प्रवल्क कबरी भारति मिति
रचिषां वृद्धैर्बुद्धी कृतमिव नवीना क्व किरणं ॥ तनोतु क्षेमनस्तव वृद्धन सो
दयै लहरी परी वाह स्त्रोत सरणि रिव सीमंत सरणिः ॥ ७६ ॥ अंगा संगि मृणा
लुकांडे मयते मृगा वलीनां सूचं न सामोक्ति क मिंद्र नील सरणि श्वासा ३ ७
निला ह्राहते ॥ दत्ते यं हि म बालुका पिबु च यो र्थत्ते क्षणं दीपतां तलायः
पतिला बुवल्करते ले धारा बु स ह्नीयते ॥ ७७ ॥ परिम्लानं पीनस्तन उचन स ३

कुव० तादृष्टं युवाभ्यामास्यतामिह ॥२॥ देहि मत्कुंदु केराधेपरिधाननिगूहि
 तं ॥ इति विस्मयं सयं नीवीतस्याः कृष्णामुदेस्तव ॥३॥ उत्तिव्याजस्तु
 ३ तिनिर्दिष्टस्तुतिभ्यास्तुतिनिर्दिष्टयोः ॥ कस्वर्धुनिविवेकस्तेनयसेपापि
 मोदिव ॥४॥ कस्तेजोयमदोयोधुंलयेवंसतिमास्थिते ॥ सप्तस
 निसमास्तुतामवतिपरिपथिनः ॥५॥ अथेदानववेरिणागिरिजया
 र प्यध्वेहस्याहृतं देवेयं जगतीतले पुरहाराभावे समन्मीलति ॥
 गंगासागरमंबरं शशिकला नागाधिपः द्वातले सर्वज्ञत्वमधी
 चरत्वमगमत्वा मां च भिक्षाटने ॥६॥ कस्वैवानररामचंमवने इ

॥ अथ लप्यते ॥ कस्वैवानररामचंमवने इति ॥ अथ लप्यते ॥ कस्वैवानररामचंमवने इति ॥

लेखार्थे संवाहको यातः कुत्रपुरागतः सहनुमानिर्दग्धलेकापुरः ॥ बद्धो
 राक्षससुनुनेनिकपिभिः सताडितस्तजितसब्रीडात्तपरामवोवनमु
 गः कुत्रेन ज्ञायते ॥७॥ यदक्रमुहुरीक्षसे नयनिनां ब्रूषेन चाटुमृषाने
 षांगवचः शृणोषिनचताम्रत्याद्यायाधावसि ॥ काले बालतृणानिखा
 दसिपरं निद्रासि निद्रागमे तन्मे ब्रूहि कुरंगकुत्रभवता किन्नामत्तं
 तपः ॥८॥ धन्याः खलुवनेवाताः कल्लाराः सुखशीतलाः ॥ राममि
 द्वावरस्यामये स्पृशंत्यनिवारिताः ॥९॥ अगस्तुतज्जहोसास्यादप्र
 कोडे तुयास्तुतिः ॥ सुखं जीवति हरिणा वने षपरसेविनः ॥१०॥ अ

कु० न० ० रयल सुल भेजल ह भो कुरादिभिः ॥ १९१ ॥ सेयमप्रस्तुतैवात्रमृगवृत्तिः प्र
 शस्यते ॥ राजा तु वर्तेन कुरु शान्तिर्विजेन मनस्विना ॥ १९२ ॥ शिखरिणि कुरु
 १९ भिक्षुनामकियच्चिरं किमंधानमसावकरोत्तपः ॥ तरुणियेनतवाधरपाट
 लं दशतिविंशकलं कुरु कुरु वक् ॥ १९३ ॥ निंदाया निंदया व्यक्तियुक्ते
 निंदेति गीयते ॥ विधेः स निधो यस्ते प्रागेकमेतत्तद्विदः ॥ १९४ ॥ विधिरे वा
 यविशेषगर्हणीयः कुरु कुरु कुरु कुरु वायराधः ॥ सहकारतरोचका
 रये सोसहवा संरलेन कोकिलेन ॥ १९५ ॥ लावण्यद्रविणव्ययोनग
 हार मितः कुरु मंनजितः स्वच्छंदं चरतोजनस्य हृदये चिंताज्वरोनि १९
 मितः ॥ १९६ ॥ विश्वगुणानुरूपं परमणाभावात्सुखं कोहता कोपं च तसि

लोकं पश्यति यस्यां धिः स यस्यां धिनं पश्यति ॥ ताभ्यामप्यपरिच्छेद्या विद्या विश्वगुरोस्तदा धि
 ॥ निवेद्यतां हंत समापयंतो शिरीषकोशमदिमाभिमानं ॥ पादौ कियदूरमिमौ प्रयासे निस्तुल्यदयं म
 गादुभयतस्तनोर्मध्यस्थांतः परिमितनमप्राप्य हरितं ॥ इदं व्यस्तन्या संप्रशिक्षि ॥
 लमुखाक्षेपचलने कुरु शान्त्याः संतापं वदति नलिनीपत्रशयने ॥ १९७ ॥ पर्यायो
 संतुगम्यस्य वचो भग्यंतरा श्रिये ॥ नमस्तस्मै ब्रूतो येन मुधाराहुवधूकुचौ
 ॥ १९८ ॥ देवं वंदे जलधिशरधिंदेवता सार्वभौमं व्यासप्रज्ञाभुवनविदिताय
 स्य वाहाधिवहाः ॥ भूषापेटी भुवनमधरं पुष्करं पुष्पकाटी शारीपालाः
 रातमखमुखाश्चंदनं दुर्मनो भूः ॥ १९९ ॥ चक्राभिः तत्प्रसभाज्ञयेव च घा
 २० कारयोराहुधूजनस्य ॥ अलिंगनोद्दामविलासवंध्यं रतोत्सवंचुंबनं
 मात्रशेषं ॥ २०० ॥ पर्यायो संतुल्यदयादुर्वचो जे नृपसाधुनं ॥ मियोचूतल ध्या

वेधसाविनिहितस्त्वन्मीमंसातन्वता॥ ३२ ॥ ~~आ~~ ^आ ~~स्वयमुक्तस्य~~ प्रतिषेधोवि
चारणात्॥ चंद्रसदृश्यान्मानमथवास्तिप्रियामुखं॥ साहित्यपाथोनिधिं
थनीशं कर्णामृतं रसतुल्यं कंदः॥ यत्तत्स्यदेत्याद्वलुठनायेकाव्यार्थचो ^{दी}
राप्रगुणी भवन्ति॥ ३३ ॥ गृहेतु सर्वयदिवाययेषं नास्ति तैस्सतिः कापि
~~कवि~~ कवीश्वरणा॥ रत्नेषु तु तेषु बहुष्वमत्यैरद्यापिरत्नाकर एव सिं
धुः॥ ३४ ॥ निषेधाभासमाक्षेपवृत्त्याः केचन मन्यन्ते॥ नाहं दुतीतनोस्ता
पस्तस्याः कालानलोपमः॥ ३५ ॥ नरेन्द्रमौले नवयं राजसंदेशहारि
णः॥ अगत्कुटुबिनस्तेयनरात्रुः कश्चिदिष्यते॥ ३६ ॥ आक्षेपोन्यायिधौ
व्यक्तेतिषेधे चतिरोहिते॥ गच्छगच्छसि चेत्कान्ततत्रैव स्याज्जनिर्म

कु. नं. मे. ॥ १॥ नचिरं ममतापायतवयात्रा भविष्यति ॥ यदियासि सियातव
मलमाशकयापिते ॥ २॥ आभासत्वेविरोधं विरोधाभासं दृश्यते ॥ स्य २
१० विनापितनिहारेणवक्षोजोतंहारिणे ॥ ३ ॥ प्रतीपमूपैरिवकित्तो व ३
भियाविरुद्धमेरपिभेतुतोऽज्ञिता ॥ अमित्रजिमित्रजिहोसाजेस
यदिचादृक्वारदिगयवर्तत ॥ ४ ॥ विभावनाविनापिस्यात्का
रणंकार्यजनमचेतु ॥ अचलाक्षारसासिलंरक्तं तच्चरणद्वय ॥ २०
आपातक्षीबकादंबमसंस्पृष्टमलांबरं ॥ अप्रसादितसूक्ष्मं
जगदासीन्मनोहरं ॥ ५ ॥ वरतनुकवरीविधायिनासुरभिने

कु० नं० पतिराजेंद्रप्रतापतपनस्तवा॥ अनातत्रमुख्यसातपत्रेदिष्टं॥ १॥ अका
 रणात्कार्यजनचतुष्टयादिभावना॥ शिखादीणानि नादोयमदेतिमह
 ददत्ता॥ २॥ विरुधात्कार्यसंपत्तिर्दृष्टाकाचिदिभावना॥ शीतांशुकिरणास्त
 चीहंतसंतापयंतितं॥ ३॥ उदितेकुमारसूर्यकुवलयमुल्लसतिभातिन
 सत्रं॥ मुकुलीभवतिचित्रपरराजकुमारपाणिपद्मानि॥ ४॥ अविवेकि
 कुचद्वंद्वं हंतुनामजगत्रयं॥ श्रुतिप्रणयिनोरक्षणोरधुक्तजनमारणं॥ ५॥
 कार्याकारणजन्माविदृष्टाकाचिदिभावना॥ यशःपयोराशिरभूक्
 रक्त्युत्तरोस्तव॥ ६॥ जालालताहिरोजातुलतायां न जायेतशो र
 तः॥ संप्रतिदिपरीतकनकलतायांगिरिद्वयं जाते॥ ७॥ कार्याजनि

विशेषोक्तिः सतिपुष्कलकारणे॥ इदिस्तेहस्रयोनाभूत्स्मरदीपेज्वलयपि॥ ८॥ अन
 रागवतीसंख्यादिवसस्तसुरसरः॥ अहोदेवगतिश्चिन्तातयापिनसमागमः॥ ९॥
 असंभवोर्थनिष्पत्तेरसंभाव्यात्ववर्णनं॥ कोवेदकोपशिशुकः शैलमुद्राटयेदिति॥
 अयं वारामेकोनिलयदतिरत्नाकरदतिश्रितोस्माभिः स्तुत्वातरलितमनोभि
 र्जलमिधिः॥ कएवंजानीतेनिजकरपुटीकोटरगतंक्षणादेनताम्यतिमिमक
 रमापास्यतिमुनिः॥ १०॥ विरुद्धमिन्ददेशित्वं कार्यहेतोरसंगतिः॥ विषं
 जलधरेः पीतं भूषिताः पथिकोगनाः॥ ११॥ अहोखलमुजगस्यविचित्रो
 यवधक्रमः॥ अन्यस्यदशतिश्रोत्रमयः प्राणैर्वियुज्यते॥ १२॥ अजस्रमा
 रोहसिदूरदीर्घासकल्यसोपानततितदीयां॥ स्वासान् सर्वपत्यधिकं

कु० नं० पुनर्वर्त्या नातवत्त्वमयतामवाप्य ॥ २३ ॥ अथापवर्त्तु समुखीया च न यति के कना
 ॥ नात्कटाक्षविशिखेर्भियते हृदयं ममा ॥ २४ ॥ अन्यत्र कारणीयस्य ततो न्यत्र कृतिश्च
 सा ॥ अन्यत्कृतं प्रवृत्तस्य तद्विरुद्धकृतिः स्यात् ॥ २५ ॥ अपारिजातांबसुधां चिकीर्ष
 १२ या तथा कृष्याः ॥ गोत्रोधारप्रवृत्तो हि गोत्रोद्धेदं पुरा करोतु ॥ २६ ॥ त्वत्त्वद्वयं उत
 सपत्नविलासिनीनां भूषा भवेत्यभिनवा भुवने कवीर ॥ नेत्रेषु केकेण मथोर
 बुपत्रवर्त्तु चोलेन्द्रसिंहितिलके करपल्लवेषु ॥ २७ ॥ मोहजगत्रय भुवामपनेतु
 मेतदाहायरूपमखिलेश्वरदेहभाजा ॥ निःसीमकांतिरासनीरधिना मुने
 व मोहप्रवर्धय सिमुग्धविलासिनीनां ॥ २८ ॥ विषमैवैष्यते यत्र च द्रव्यं न
 वरूपयोः ॥ केयं शिरीमृदं गीकृतावन्मदनज्वरः ॥ २९ ॥ अभिलषसि यदीदं
 वने लक्ष्मीमृगा द्याः पुनरपि सकृदधो मज्ज संक्षालयाम् ॥ सुविमलं

खेन नरेन्द्रपाणिना अपचितदुसुमापिवल्लरीसमजनिवृत्तनिलीनष
 दहा ॥ ३० ॥ हितूनामसममत्वे कार्योत्पत्तिश्च सामता ॥ अस्मैरतीक्ष्ण
 कठिनैः सुलभैः जगज्जयति मन्मथः ॥ ३१ ॥ उद्यानमारुतो धृतौ धृतचंपकरे
 णवः ॥ उदश्चयं तिपांथानामस्पृशतो विलोचने ॥ ३२ ॥ कार्योत्प
 तिः सृतीया स्यात्सत्यपि प्रतिबंधिके ॥ नरेक्षानेव ते राजनृशत्यसि
 चित्रं मुजंगमः ॥ ३३ ॥ चित्रं वतवतमच्चित्रमेतद्विचित्रं जातो देवादचित
 घटनासविधाता विधाता यल्लिखानां परिणतफलस्फूर्तिरा
 स्वादनीया यत्र तस्याः कबलाकोविदः काकलोकः ॥ ३४ ॥ चित्रं त
 द्दसमात्कार
 मुदाहरणं ॥

मथविबंपारिजातप्रसूनेस्सुरमयवदनोचेत्वंकृतस्यामुखं^{३०}॥वि
 रूपकार्यस्योत्पत्तिरपरंविषमंमतं॥कीर्तिप्रसूतेचवत्तांश्यामातवत्
 पाणिका॥३१॥अनिष्टस्याद्यवाप्तिश्चतदिष्टार्थसमुद्यमात्॥मदया
 शयाहिमंजूषांद्वारवुस्तेनभक्षितः॥३२॥गोपालदूतिद्वत्त्वेनयु
 रक्षीरवांछया॥श्रितोमातृस्तनक्षीरमप्यलब्धंत्वयाकृतं॥३३॥दि
 विश्रितवतश्चंद्रःसेंहिकेयमयाद्रुवि॥शशस्यपश्यतन्वंगीसाप्र
 पश्यततोभयं॥३४॥दिधक्षन्मास्तेर्वालेतमादीप्यदृशाननः॥आ
 ल्मीयस्यपुरस्यैवेसद्योदन्वभूत्॥३५॥पद्मातपत्ररसिकेसरसी

ठनम

बुधल० मू० रुहस्य किं बीजमर्पयतु मिथुनसिंहापिकायां ॥ कालः कलिर्जगदिदं
न कृतज्ञमज्ञे स्थित्वा हरिष्यति मुखस्य तवेवल्लक्ष्मी ॥ १३ ॥ सिन्धो
सिमे च शैलं विभृमो वयमिति वदन् सुशिथिलभुजः ॥ भरभुग्नवित
तब्बाहुः पुणोपेषु हसन् हरिर्जयति ॥ लोके कलंकमपहातु मयं मृगा
को जालो मुखं तव पुनस्त्रिलोक्यते न ॥ तत्रापि कल्पयसितं चिकलं क
रेखां नार्यः समाश्रित जनं हि कलंकयन्ति ॥ १४ ॥ शायोप्यदृष्टतनया
मनपमशोभे सा नुगृहो भगवता मयि पातितो हं ॥ कृप्यां दहं नपि
खलु सिति मिथुने ध्या बीजप्ररोहजननीं दहनः करोति ॥ १५ ॥ तं

कुवल् म० सिद्धा श्री खंड खंड तदुपरि मुकुली भूतने आधमंती रवा सा मोद प्रसक्तै मधुकर
 पदले धूमशंको करोति ॥ १७ ॥ सैम स्याद्वर्णने यत्र धर नाननुरूप योः ॥ स्वा
 १८ स्वानुरूपैकतं समहारैण वृचमंडले ॥ १८ ॥ कौमुदीवत् हि नोऽनुमंडले जहवी
 वशा शिखंड मंडने ॥ वश्यकी तिरतुस्त ममिता त्वा विभिति न रं सिंह न
 पते ॥ १९ ॥ सा रूप्यमपि कार्यस्य कारणेन स मे विदुः ॥ नीच प्रवणतात्
 क्ष्मी जल जायास्त यो चित्ता ॥ २० ॥ दवदहनादुत्पन्नो धूमो घनता मवा
 प्यवर्षेत् ॥ अशमयति तद्युक्तं सोपि हितमेव निर्देहति ॥ २१ ॥ आदोहा १८
 लाहलहु भुने जादत्तहस्ता वलंबो बाल्ये शंभो निर्दित महसा बध
 मे जीनिस्तु ॥ ओढो राहोरपि मुख विषेणांतरंगी कृतो यः सोयं चेद्र

अत्र सामान्यकारणानां कारिकाः सन्ति ।

श्रीगणेशायनमः॥ ॥अमरीकवरीभारभमरीमुखरीकितं॥
दरीकरोतुदुरितं गौरीचरणपंकजं॥१॥परस्परतपःसंपत्कला
वितपरस्परौप्रपंचमालापितरोप्राचौजायापतीस्तुमः॥२॥उ
द्वाद्ययोगकलयाहृदयाजुकोशं चयैश्चिरादपियथारुचिगृह्य
माणः॥३॥यःप्रसुरत्यविरतपरिपूर्णरूपःश्रेयःसमेदिशतुशास्त्र
निकंमुकुटः॥४॥अलंकारेषुबालानामवगाहनसिद्धये॥तलि
तःक्रियतेतत्पांलक्ष्यलक्षणसंग्रहः॥५॥येषांचंद्रालोकैदश्य
तेलक्ष्यलक्षणश्लोकाः॥प्रायस्तदेवतेषामितरेषांत्वमिनवा

पंचमषष्ठ्यनुदेशात् दशैकोनविंशीषश्रुति
 तत्कालेपि तादृशः स्वरमिच्छकोभवति इति
 प्रमाणम् ॥ १॥

१ अथ नरगुंदपुरवाससुब्रह्मण्ययज्याना

२ विशेषः

३ एकैकमात्रयोत्तरोत्तरमुच्चोच्चा

श्रीरस्तु शगविबोधग्रंथसारसंग्रहः क्रियते। तत्र पंचविवेकाः प्रकरणापरपर्यायाः। तत्रगी
 तद्विधामार्गोदेशीचेति। तत्र सरिगमपधनयः सप्तशुद्धाः विकृताः कैशिकि निषादादयो दशस्वराः।
 उभये मिलित्वा सप्तदश भवन्ति। एकमात्रोच्चारणसमकालो ध्यानोऽश्रुतिः। एतादृशां द्वाविंशतिः शु
 नयः सप्तदशानां स्वराणां परमावधिः। तत्रक्रमस्तु। प्रथमश्रुतौ कैशिकि निषादः ॥ १॥ द्वितीयश्रु
 तौ काकली निषादः ॥ २॥ तृतीयश्रुतौ मृदुषड् निषादः ॥ ३॥ चतुर्थश्रुतौ शुद्धषड् ॥ ४॥ पंचमषष्ठ्यश्रुतौ नैकोपि
 तसप्तदशान्यतमो भिद्यको भवति। सप्तमश्रुतौ शुद्धसंषभः ॥ ५॥ अष्टमश्रुतौ तीव्रसंषभः ॥ ६॥
 नवमश्रुतौ शुद्धगंधारः ॥ ७॥ दशमश्रुतौ साधारणगंधारः ॥ ८॥ एकविंशतितमः अंतरगंधारः ॥ ९॥
 द्वादशमश्रुतौ मृदुमध्यमगंधारः ॥ १०॥ त्रयोदशमश्रुतौ शुद्धमध्यमः ॥ ११॥ चतुर्दशमश्रुतौ तीव्र
 मध्यमः ॥ १२॥ पंचदशमश्रुतौ तीव्रतममध्यमः ॥ १३॥ षोडशमश्रुतौ मृदुपंचममध्यमः ॥ १४॥ स
 प्तदशमश्रुतौ शुद्धपंचमः ॥ १५॥ अष्टादशमश्रुतौ नैकोनविंशतितमः ॥ १६॥ द्विंशतितमः ॥ १७॥
 त्रिंशतितमः ॥ १८॥ चतुर्विंशतितमः ॥ १९॥ पंचविंशतितमः ॥ २०॥ षड्विंशतितमः ॥ २१॥ सप्तविंशतितमः ॥ २२॥
 अष्टविंशतितमः ॥ २३॥ नवविंशतितमः ॥ २४॥ दशविंशतितमः ॥ २५॥ एकाविंशतितमः ॥ २६॥
 द्विंशतितमः ॥ २७॥ त्रिंशतितमः ॥ २८॥ चतुर्विंशतितमः ॥ २९॥ पंचविंशतितमः ॥ ३०॥ षड्विंशतितमः ॥ ३१॥
 सप्तविंशतितमः ॥ ३२॥ अष्टविंशतितमः ॥ ३३॥ नवविंशतितमः ॥ ३४॥ दशविंशतितमः ॥ ३५॥
 एकाविंशतितमः ॥ ३६॥ द्विंशतितमः ॥ ३७॥ त्रिंशतितमः ॥ ३८॥ चतुर्विंशतितमः ॥ ३९॥ पंचविंशतितमः ॥ ४०॥
 षड्विंशतितमः ॥ ४१॥ सप्तविंशतितमः ॥ ४२॥ अष्टविंशतितमः ॥ ४३॥ नवविंशतितमः ॥ ४४॥ दशविंशतितमः ॥ ४५॥
 एकाविंशतितमः ॥ ४६॥ द्विंशतितमः ॥ ४७॥ त्रिंशतितमः ॥ ४८॥ चतुर्विंशतितमः ॥ ४९॥ पंचविंशतितमः ॥ ५०॥
 षड्विंशतितमः ॥ ५१॥ सप्तविंशतितमः ॥ ५२॥ अष्टविंशतितमः ॥ ५३॥ नवविंशतितमः ॥ ५४॥ दशविंशतितमः ॥ ५५॥
 एकाविंशतितमः ॥ ५६॥ द्विंशतितमः ॥ ५७॥ त्रिंशतितमः ॥ ५८॥ चतुर्विंशतितमः ॥ ५९॥ पंचविंशतितमः ॥ ६०॥
 षड्विंशतितमः ॥ ६१॥ सप्तविंशतितमः ॥ ६२॥ अष्टविंशतितमः ॥ ६३॥ नवविंशतितमः ॥ ६४॥ दशविंशतितमः ॥ ६५॥
 एकाविंशतितमः ॥ ६६॥ द्विंशतितमः ॥ ६७॥ त्रिंशतितमः ॥ ६८॥ चतुर्विंशतितमः ॥ ६९॥ पंचविंशतितमः ॥ ७०॥
 षड्विंशतितमः ॥ ७१॥ सप्तविंशतितमः ॥ ७२॥ अष्टविंशतितमः ॥ ७३॥ नवविंशतितमः ॥ ७४॥ दशविंशतितमः ॥ ७५॥
 एकाविंशतितमः ॥ ७६॥ द्विंशतितमः ॥ ७७॥ त्रिंशतितमः ॥ ७८॥ चतुर्विंशतितमः ॥ ७९॥ पंचविंशतितमः ॥ ८०॥
 षड्विंशतितमः ॥ ८१॥ सप्तविंशतितमः ॥ ८२॥ अष्टविंशतितमः ॥ ८३॥ नवविंशतितमः ॥ ८४॥ दशविंशतितमः ॥ ८५॥
 एकाविंशतितमः ॥ ८६॥ द्विंशतितमः ॥ ८७॥ त्रिंशतितमः ॥ ८८॥ चतुर्विंशतितमः ॥ ८९॥ पंचविंशतितमः ॥ ९०॥
 षड्विंशतितमः ॥ ९१॥ सप्तविंशतितमः ॥ ९२॥ अष्टविंशतितमः ॥ ९३॥ नवविंशतितमः ॥ ९४॥ दशविंशतितमः ॥ ९५॥
 एकाविंशतितमः ॥ ९६॥ द्विंशतितमः ॥ ९७॥ त्रिंशतितमः ॥ ९८॥ चतुर्विंशतितमः ॥ ९९॥ पंचविंशतितमः ॥ १००॥

पंचमषष्ठ्यनुदेशात् दशैकोनविंशीषश्रुति
 तत्कालेपि तादृशः स्वरमिच्छकोभवति इति
 प्रमाणम् ॥ १॥

२

एवमुक्तं पंचदशभेदेषु कैशिक्यादिप्रानिस्विकनामभिर्विकृताः सप्तोक्ताः। ~~ती~~ व्रतप्रथ
 शब्देन कैशिकीनिषादः। ती व्रतमारिशब्देन साधारणगांधारः। दो विकृतौ प्रयोजनार्थं पुन
 रुक्तौ। ती व्रतप्रथमी ती व्रतममध्यमः ती व्रतधैवताः स्त्रयो विकृता इति द्वादशविकृताः। १२। ती
 व्रतैरिशब्देन शुद्धगांधारः। ती व्रतमगशब्देन शुद्धमध्यमः। २ ती व्रतधैवताः शुद्धनिषादः। ३
 इति त्रयः शुद्धस्वराः। शुद्ध ३ विकृतौ १२ भयसंकुलनामोपंचदशभेदाः संपद्यन्ते। तत्र कै
 शिकी साधारणोपनरुक्तौ। अतः सप्तदशभेदांतर्गता दशापि विकृतास्त्रयः शुद्धा इति त्र
 यो दशा त्रसंगृहिताः अवशिष्टास्तु शुद्धाः। षड्ज पूर्वभपंचमधैवताश्चत्वारः। अत्रैपंच एवम्
 दशभेद निरूपणफलं तु। पंचदशभेदवाचकशब्दैर्यत्राग्रेमेले विनियोग उच्यते। तत्र
 षड्ज पूर्वकमेव ती व्रयादि त्रितयप्रयोगः ३। ऋषभ पूर्वकमेव साधारणादिचतुष्टयप्र
 योगः ४। गांधार पूर्वकमेव ती व्रतममादि द्वितयप्रयोगः २। पंचम पूर्वकमेव ती व्रधा
 दि त्रितयप्रयोगः ३। धैवत पूर्वकमेव कैशिक्यादि त्रितयप्रयोगः ३। तेनोक्तपंचदश
 भेदवाचैभिर्नैः सरिगमपधानिशब्दैर्यत्राविनि क
 योगस्तत्र नायं षड्जादिप्रयोग पूर्वकप्रयोगनिय
 मः किंतु यथेच्छप्रयोगः। अत्र दशापि विकृताः पंच
 दशेषु साक्षात्केचिच्छ्रुतानां सति। शुद्धास्त्र

३ ती व्रयादि त्रयं १ षड्ज पूर्वकं १
 ४ साधारणादि चतुष्टयं २ ऋषभ २
 २ ती व्रतममादि द्वयं ३ गांधार ३
 ३ ती व्रधादि त्रयं ४ पंचम ४
 ३ कैशिक्यादि त्रयं ५ धैवत पूर्वकं ५

केचि

२

२ अतः पूर्वोक्ताः पंचदशभेदाः शुद्धषड्जादयः सप्तोत्तिहायि शान्तिभेदाश्चक्ष्यमाणप्रस्तारनष्टोदिष्टसंख्या
 यो गांधारमध्यमनिषादास्तु नामांतरैरेवाक्ताः। अतः सरिगमपधानिशोदैर्विनियोगेनायं निर्णयः
 नियमः १ इति तृतीयोऽंशः १३। षड्जं मयूराब्रुवते गवावस्तृषभभाषिणः २। अजाविकंतु
 गांधारं ३ क्रौंचः कण्ठमध्यमं ४। पुष्पसाधारणे कालेपिकः कुजति पंचमं ५। धैवतं केष
 तेवाजी ६ निषादं ब्रुवते गजाः ७। येषां श्रुतिस्वरगामजात्यादिनियमो नास्ति। नानादेश
 गतिः कृगयादेशीरागास्तु ते स्मृताः। भैरवादिशास्त्रनियतं लोक रुचिकरं प्रस्तुवानवागी
 तमार्गस्तद्भिन्नं लोक रुचिकरं गानं देशी। पूर्वोक्ताः सप्तदशापि स्वराः प्रत्येकं मंद्रमध्यता
 रस्थानभेदेनात्रिधा। ते पुनर्वादी १ संवादी २ विवादी ३ अनुवादी ४ भेदेन चतुर्विधाः। यः
 स्वरः प्रयोगे ग्राह्यः स्यात्साधन्यासहादिनावक्ष्यमाणेन पुनः पुनरावर्त्तमानो रागप्रतिपादक एव
 मुख्यताद्राजैवराजावादीत्युच्यते १। ययोस्तु मध्ये द्वादशाष्टौ वा विज्ञानीयाः श्रुतयो व्यवधायकास्तौ
 मुख्यरागरंजकस्तस्य निर्वहकत्वादमात्याविवाह्यात्तौ प्रिया संवादिनौ २। संवादिसंयथा षड्ज
 श्रुतिकत्वात्समश्रुतिकश्च। एवं ऋषभस्य धैवतः। गांधारस्य निषादः। मध्यमस्य षड्जः। पंचमस्यापि
 षड्जः। धैवतस्य ऋषभः। निषादस्य गांधारः। एवं विकृतेष्वपि संवादिसंज्ञेयं। एकश्रुतंतरितौ विवादि
 नौ वैशिष्ट्योपि यो भवतः। विवादिसंयथा ऋषभस्य गांधारः। ऋषभस्य श्रुतिकः। गांधारोऽपि श्रुतिकः। उभ
 यो मिथ्यांतरमेकश्रुता। एवं धैवतनिषादो मिथो विवादिनौ। एवमन्यत्रापि
 ६ चतुःश्रुतिक षड्जसिद्धिः श्रुतिक गांधारहादिसमानाधिकरणसमश्रुतिकौ

अत्र विषयमश्रुतिकर्षभादिस्तु

१ एकाष्टद्वादशोत्तरवर्जित

अनुवादिनस्तु शेषाभ्याः । द्या । देव । न्यतमश्रुतं तारितादिनः संवादिनो वा भूतस्था
नीया अनुवादिन इत्यर्थः । अनुवादिनं यथा षड् स्वरिगधनयः । गांधारस्वसमर्पः । प्रथम
स्वरिगधनयः । पंचमस्वरिगधनयः । धैवतस्य सगमपाः निषादस्य सरिमपाः । इति वादि
संवाद्यनुवादि विवादिनः । इति चतुर्थोऽंशः । १४ । चतुःश्रुतिकपंचमापरपर्यायशुद्धपंचमयुक्तत्वे स
ति शुद्धषड् सहितत्वे सति शुद्धविकृतस्वरेषु यथा संभवं प्रयुज्यमाने स्वरसमूहः षड्
मग्रा मः । त्रिंश्रुतिकपंचमापरपर्यायमृदुपंचममध्यमयुक्तत्वे सति शुद्धमध्यमसहितत्वे सति शु
द्धविकृतस्वरेषु यथा संभवं प्रयुज्यमाने स्वरसमूहे मध्यमग्रा माद्वितीयः । देशीरागेषु चि
कृतपंचमस्य लोके नंगीकारेण मृदुपंचममध्यमारव्यः पंचमैद एव देश्यानां सति मध्य
मग्रा मस्य देश्यां प्रयोग एव नास्ति । मार्गे तु भयग्रा मप्रयोग्यं गीक्रियत एवातेन केचन गो
ग्रामसहिता रागाः केचन तद्रहिता इति देश्यां मार्गे विरागद्वैविध्यं ज्ञेयं । गांधारग्राम
स्य तु देवलोक एव प्रयोगो न भूलोक इति सर्वसंमतं । गांधारग्रामलक्षणं तु ग्रंथांतरा ज्ञेयं ।
इति ग्रा मत्रयः । इति पंचमोऽंशः । १५ । ननु नस्वमाणेष्वेकोनपंचाशं शुद्धतानेषु मध्ये केचुचिता
नेषु षड्जग्राममध्यमग्रामप्रयोजकपंचमस्वरलोपान्नाना नाना तत्तद्ग्रा मीयत्वव्यवहारः
कथमिति चेदुच्यते । तत्र ग्रा मप्रयोजकपंचमाभावेऽपि तत्तद्ग्रा मीयत्वेन शास्त्रीयार्थरू
ढिरिति स्वरकलानिधिग्रंथकारेणाभ्यधायि । इति षष्ठोऽंशः । १६ ।

61

3

स्वरसप्तकस्य ग्राह्या न्यतरस्मिन् ननु क्रमेणारोहणमवरोहणं यत्सामूर्च्छना। सा सप्त
विधा। यथा। तत्र मध्यस्थाने स्थित्या प्रथमा गेया। अथ द्वितीयादिकाः षट्मंद्रस्थानेषु

१ सरिग म प ध नि। निध प म ग रि स। इत्युत्तरमंद्रा।
२ नि सरि ग म प ध। ध प म ग रि स नि। इति रजनी।
३ ध नि सरि ग म प। प म ग रि स नि ध। उत्तरा।
४ प ध नि सरि ग म। म ग रि स नि ध प। शुद्ध षड्जा।
५ म प ध नि सरि ग। ग रि स नि ध प म। मत्सरी केता।
६ ग म प ध नि सरि। रि स नि ध प म ग। अभ्यक्रांता।
७ रि ग म प ध नि स। स नि ध प म ग रि। अभ्यद्रुता।

स्थित्या गेया इति नियमः। अथे ग्राह्यांश्च
येण सविक्रु स्याद्विक्रु स्यवा स्वरसामूहस्या
मोहणमेव न त्ववरोहणं यत्सक्रमः। षट्
स्वरंगानं रवाडवं। पंचस्वरमोहवं। सप्त
स्वरसंपूर्णं। रवाडविता औटविता श्वारो
हिता एव न त्ववरोहिताः सप्तमूर्च्छनाभि
लितानवा बुधयः ४९ शुद्धतानसंज्ञकाः।
तत्र षड्जग्रामे पर्यायेण सरिपनिभिश्च त्व

भिः क्रमेण हीना एकैकामूर्च्छनाः रवाडविता सती च त्वविधाभूता सप्तमूर्च्छना
मिलितारवाडविता अष्टाविंशतिः शुद्धताना भवन्ति। तथा षड्जग्रामे एव एकैकामूर्च्छनाप
र्यायेण सपाभ्यां १ गनिभ्यां २ रिपाभ्यां ३ क्रमेण हीना औटविता त्रिविधाभूता सप्तमूर्च्छना
मिलिता औटविता एकविंशतिः शुद्धतानाः। रवाडविता अष्टाविंशति रौटविता एक
विंशति मूर्च्छना उभयो मिलिताः षड्जग्रामे नवां बुधयः ४९ शुद्धास्ताना भवन्ति।
मध्यमग्रामे तु एकैकामूर्च्छना पर्यायेण सरिपैस्त्रिभिः क्रमेण हीना रवाडविता सती

प्रत्येकं

४

त्रिविधाभूता सप्तमूर्च्छना मिलिता एकविंशतिः षाट् विताः शुभास्तानाः २१। एवं पर्या-
येण सप्तमूर्च्छना १ गानिभ्यां २ रिपाभ्यां ३ क्रमेण हीना ओट् विताः सप्तमूर्च्छना एकविं-
शति २१ रिते रवाड विता २१ ओट् विता २१ अमिलिता द्विचत्वारिंशत् ४२ मध्य-
मग्रामेशुभास्ताना भवति। इति सप्तमोऽंशः ७। सप्तस्वरा सप्तमूर्च्छनाः पूर्णाः। एकैकं पृथक् पृथक्
स्वरत्यागे सति षट् स्वराद्येकस्वरांताः पृथक् पृथक् स्थापिता मूर्च्छना अपूर्णाः। अधः पूर्णा अपूर्णा
णां वा मूर्च्छना एकोदिस्वरव्यत्यासेन उच्चारिता विविधाः सत्यः कूटतान संज्ञका भवति। अथ पूर्णा पूर्ण-
पूर्ण कूटतान संख्या ५०४०। अथा पूर्ण कूटतान संख्या। तत्र षट् स्वर कूटतान संख्या ७२०।
पंचस्वर कूटतान संख्या १२०। चतुःस्वर कूटतान संख्या २४। त्रिस्वर कूटतान संख्या ३। एकस्व-
र कूटतान संख्या १। इयं सप्तस्वरीद्येकस्वरांताया एस्या मूर्च्छना योः स बाधेनां कू-
टतानां संख्या ५०४०। इयं सप्तगुणित सप्तमूर्च्छना स बाधे सर्व कूटतान संख्या षड्गु-
ण भवति। ४१३८९। गानक्रिया स्वराणां यो वर्णः सकथितश्चतुर्भेदः। स्थाया गाने
१२० इत्यष्टमोऽंशः ८। रोहो वरोही संवारीति। इति वर्णः सा विशेष वर्ण गुणो लंका
२४ अथ कूटतानां संख्या। विशेषानियतस्वरभागा परपर्यायाः कलाः तेलंका चयवले
२ रव्या १ प्रस्तार २ नुहा रा अत्र चतुस्त्रिंश ३४ दुच्यंते। अलंकारा स्वरो म न प्र यु ज्य मा
१ दि ए अनिर्णयोतिर्विद्रो म दुः २ प्र स त्र ३ इति संज्ञावान्। स तु लेश्वने वंदु शिरा नो म प्र
स्तुतं ता नो हो क इति म
पर ३ ला दे व ज्ञेयः इति न
वमोऽंशः ९।

४ इति दशमोऽंशः १०।

४

एतथातिरश्चीनादंडपृष्ठे वक्ष्यमाणपट्टिकोपरिवक्ष्यमाणरीत्या

६

किञ्चतुष्टयोपेतं वाकाष्टादिशकलं संश्लेषं । ७ । सकृद्भोमेवपेक्षया चतुर्थतंत्रीबंधनप्रदेशो
यवमात्रमानेनोच्चः । तृतीयतंत्रीप्रदेशोचतुर्थतंत्रीपदोपेक्षया किञ्चिदुच्चः । तृतीयतंत्रीपदोच्चो
तृतीयतंत्रीपदोकिञ्चिदुच्चः । द्वितीयतंत्रीपदादपि प्रथमतंत्रीपदोकिञ्चिदुच्चः कार्यः । किञ्चासकृद्भो
तुभिलोहादिधानुपत्रैः संश्लिष्टमस्तककार्यः । लोहपत्राणितुमध्ये कूर्मपृष्ठो नानाकूर्मोच्चता
तर्गतानि कार्यानि ननु कूर्मपृष्ठो नाना । ८ । पत्रिका चतुष्टयोपरिवक्ष्यमाणः पक्षवेणुतुगुलुवाअण्वोजी
वास्तत्रीपत्रिकयोस्तर्गतास्तंत्रीपत्रिकयोः संश्लेषसंदेहकारिण्योनादानिशयहेतवः कलापरपर्या
याः जीवालीति महाभाषाप्रसिद्धाः स्थाप्याः । ९ । अथदंडपृष्ठे चतुस्तमेरुककभवत्तुगुलु
लंबा लोहादिस्तुष्टमनलिकाः सारिकापर्यायादग्धवस्त्रभस्ममिश्रितसिक्ककेन दंडे तंत्रीचतुष्ट उपरिजन
पयथानस्य शान्ति तंत्रीचतुष्टयाधः संश्लेषणीयाः । तासां संख्या तु सारिष्वस्वर कल्पनाचसरे
नुपदंवक्ष्यामः । १० । उक्तसारिकापेक्षया लघ्वः सारिकापरपर्यायनालिकाः पट्टिकायां वक्ष्यमाण
यां स्थापनापदशसंपादनीयाः । ११ । लघुसारिकादशकस्थापनयोग्या एकादशगुलुलंबा चतुष्टुगुलुदीर्घा
पट्टिकाष्टादिनिर्मिता प्रथमतुं वाग्यभागं नुलक्ष्यानुमानेन दंडपृष्ठे वक्ष्यमाणतंत्र्यधः स्थाप्याः । १२ ।
वक्ष्यमाणरीत्या कूर्मभोमेवैः स्थापनार्थं चतुस्तंत्रीपदोपरि तिष्ठो दंडे दक्षिणपार्श्वे अग्निसंज्ञकाद
ति संज्ञलोहनिर्मितास्तंत्र्यः संपादनीयाः । १३ । तंत्रीबंधनाय तु बद्धपबंधनाय च दंडास्त्रिगु
णाः कार्पासनिर्मिताः पट्टस्तु निर्मिता वा दोरकाः संपादनीयाः । १४ । तंत्रीनुवादिबंधनप्रका
रस्तु रागविबोधटीका तो लोकतो वाज्ञेयः । १५ । इति प्रथमोऽंशः । ११ ।

मात्रभूति
तीयनुब

६ बह्वसारीणामंतरभागे दशविकृतवक्ष्यमाणस्वार्थे ६ चतुस्तंत्रीगुलुलंबाः

३ इमेकादशोऽंशः । ११ ।

लेख्यः । १ । मंद्रषड्वापेक्षयोच्चारणे दिगुणध्वनिर्मध्यषड्चतुर्थतंत्री द्वाविंशसारी भवोत्रा
लंकारेषु प्रयुज्यमानस्तारः । दीप्त इति कथ्यते । सतु उर्ध्वरेखा मूर्धकोलि पौलेख्यः । २ । अ
त्र त्रिसोऽप्यो प्रयुज्यमानोयः कोपिस्वरः पुनश्चाष्टेनोच्यते । इमलंकारपरिभाषा कि
योस्वर आदिस्थो गीते गृहः । प्रयोगबहुलोऽंश आदिष्टः । गीतिसमाप्तिविधायी
न्यासः । ३ । प्रतिरागमेतेस्युः । १५ । पृथुवक्ष्यमाणवीणा मेरो स्थाप्याश्चतुस्तंत्रीतंत्र्यः । म
द्रतमध्वनिराद्यात्रयं क्रमो अस्वनं किञ्चित् । २ । न्यस्याः सूक्ष्माः सायोऽष्टाविंशतिश्च रथ
रमतंत्र्याः । तंत्रीयथेयमुच्चोच्चतरवाता सुकिमपि स्यात् । ३ । द्योतने होन्यरवः श्रुतय इति
रवा इहात्मतंत्र्याः । ४ । ऋषभस्ततीयसोऽयंगिः पंचम्यां नम्यामः । ४ । पुस्तुत्रयोदशीस्थः
षोडश्यादशीस्थो च धनी । द्वाविंशतीस्थः षड्वादिगुणसमः पूर्वषड्वादि । ५ । इति सप्तोकाः
शुभाविकृताः समैव वचि सह नाम्ना । साधारणोऽंतरश्च श्रुतिश्रुती चैत्यगोमस्याः । ६ । नि
केशिकी च का कल्पथसस्यैकाभजंश्च ताते द्वे । निगमा मद्रपरसमपाः समपततीयश्रु
तिस्थिताः । ७ । रिधयोः परश्रुतिगतेश्चतुस्तंत्री इह च वषट् तथा श्रुतयः । देशीरागे द्वाविंशतीक्ष्यं
ते ताः षट् तथा गमयोः । ८ । तीव्रश्चतुस्तंत्रीपचश्रुतिकृत् एव तीव्रतरः । षट् श्रुतिकृत् तीव्र
तम इति परं ता यथायोग्यं । ९ । इति तेषु संभवन्ति त्रयोऽन्येभ्यो विलक्षणा विकृताः । पंचश्रु

७

क्रमेण

५

६

अथ श्रुयेव तृतीयः कल्पः। मन्द्रषड्जा प्रथमा १ मध्यषड्जा द्वितीया २ तारषड्जा तृतीया ३
 श्रुतिः १३। तत्र दंडे स्थितं त्रीचतुष्टयं। प्रथमा लोहमयी गजकेशानः किंचित्स्थूला। द्विती
 या ततः कृशा। तृतीया ततः कृशतरा। चतुर्थं तितः कृशतमा। प्रथमविवेके तु अस्या
 मेवरुद्रवीणायां मेरो मन्द्रषड्जु तुरीय तुरीयभागे नोच्चो मन्द्रषड्जा रव्य तुरीयं तं अथ
 स्तनद्वयं शान्तिसारीषु सप्तदश स्वरौ द्वावनलक्ष्यस्वरस्रदश नार्थमिति न सा शुभ
 मेला मध्यमेला वा वीणानु मन्द्रापेक्षया नूनं स्वरस्पर्शीता नुपयोगादिति ज्ञेयं।
 इति द्वितीयोऽंशः १२। अथ श्रुतेला वीणा गतमेरु स्थपूर्वोक्तानु मन्द्रषड्जु नुमद्रपंचम
 मन्द्रषड्जु मन्द्र मध्यमारव्यतं त्रीचतुष्टयं क्रमेणानु मन्द्रषड्जादयश्चैतारः स्वराः सारीतं
 त्रीसंश्लेषपूर्वकवादनं विनापि केवलं तं त्रीवादनमात्रेणैव मेव तं त्रीभ्य आविर्भव ण
 तीति अनु मन्द्रषड्जादितं त्रीचतुष्टयस्थाः स्वयं भुव इत्युच्यते। अथ सारीतं त्रीसंश्लेष
 णेनावशिष्टस्वरी द्वावनार्थं तं त्रीचतुष्टयाधोलापनीय सारिका प्रकार उच्यते। शु
 भविकर्तृभेदेन सप्तदश स्वराणामनु मन्द्र मध्य तार ह भेदेन चतुर्विध्यते ननु म
 द्वादि भेदेन प्रत्युपाधिसप्तदश तमिति सकल नायाम एषाष्टि ८८ संकीर्णतया
 भेदा वीणायां प्रदर्शनीया भवति। तत्र चतुर्विध भेदेषु प्रतिभेद सप्तशुद्धाः साधा

७

नि

३७ १ मद्रु मध्यम २ मद्रु पंचम ३ कैशिकि ४ मद्रु षड्जा रव्याः पंचविकृता इति द्वादश स्व
 राः केवलं तं त्रीषु तदधस्तन सारीषु वक्ष्यमाणरीत्या यथासंभवं प्रातिस्विकत
 या प्रदर्शयिष्ये ते। अंतरगांधार १ का कलिषाद २ ती वारि ३ ती व्रध ४ ती व्रत मम
 षमा ५ पंचविकृतास्तु साधारणादीनां याः सार्यस्ता सुवामहस्ता गुल्मी भिर्वक्ष्य
 माणरीत्या आर्कषणैनाधिक श्रुत्युद्वावनेनांतरगांधारादयः पंचविकृता व्यक्त भ
 वंतीति अंतरादि पंचस्वरसिद्धयर्थं न पृथक् सारीस्थापनमिति अवशिष्ट द्वाद प्रतिभे
 शस्वरा विभक्तिार्थं मग्निमांशो तं अथः सारीस्थापनं वक्ष्यते। इति तृतीयोऽंशः १३।
 तत्रानु मद्रु षड्जु प्रथम एवमनु मद्रु पंचम एवमद्रु षड्जु तृतीय एवमद्रु मध्यम चतुर्थं तं
 तत्राधोपः षड् सारीषु द्वितीयं तं अधोपः तं अधोपः अधोपः सप्त सारीषु षड् स्वराः
 क्रमेण स्वस्वश्रुतिगः १ शुभारिः स्वराः १ शुभधः १ मद्रु पंचमः
 २ शुभगः २ शुभनिः २ शुभगः २ शुभपंचमः
 ३ साधारणगः ३ कैशिकीनिः ३ साधारणगः ३ तृतीय सार्यानि कोपि ०
 ४ मद्रु मध्यमगः ४ मद्रु षड्जुः ४ मद्रु मध्यमगः ४ शुभधैवतः
 ५ शुभमध्यमः ५ शुभषड्जुः ५ साधो मद्रु मध्यमः ५ शुभनिषादः
 ६ मद्रु पंचमः ६ शुभारिः ६ मद्रु पंचमः ६ निमद्रु षड्जु मध्येति रक्त लघुमायं कैश
 अत्रानु मद्रु तं त्री द्वाधस्तन द्वादश मद्रु मन्द्र तं त्री द्वाधस्तन सप्त सार्यानि ३ षड्जुः षड्जुः
 शानु मद्राः १ शुभ सारी मद्रो साधो

[illegible][illegible][illegible]

३ वीणा पृष्ठगत मेरुस्थानि रिवला ७ शुद्धमेलामध्यमेलयो रन्यतरस्याः
७ स्विच्छातो गानक्रियाया वादन।

श्रीरुद्रवीणादिविधा शुद्धमेला १ मध्यमेलेति । मेलोत्रशुद्धविकृतषड्वादिस्वरसमूहः । म
द्रमध्यतारतम्यभेदेन त्रिस्थानस्वरमध्ये मंद्रतमं मद्रव्याप्यजात्यन्यतरविशिष्टादुभयविशि
ष्टावायेस्वरास्तदुद्गाविकायास्तत्र्यस्तद्वतीवीणाशुद्धमेला १ । मंद्रताव्याप्यमध्यतुवि
शिष्टस्वरोद्गाविकायामेकगतचरमतंत्रीनद्वतीवीणामध्यमेला २ । द्विविधापि वीणा
प्रत्येकं द्विविधा अरिवलरागमेला १ एकरागमेले २ ति । यत्र त्रिस्थाना अपि स्वराः
सकृत्स्थापितसारीचातनं विना वादुनाहः सारिवलरागमेला १ । यत्र सकृत्
स्थापितास्तदा तदा अपूर्वतया लापनैवासार्यश्चल्यंते सा एकरागमेला २ । तत्र
दो शुद्धमेला उक्तोभयैवती कथ्यते । तत्र मेरोवादकवामादिक्रमेण श्रुतस्त्रस्थाप्याः । तत्र
तत्रोनुमंद्रषड्गतंत्रीप्रथमा १ । अनुमंद्रपंचमाद्वितीया २ । मंद्रषडात्तृतीया ३ । म
द्रमध्यमाचतुर्थी ४ । अर्थे पार्श्वभागे स्थाप्यास्तत्र्यः श्रुतय इतीहोच्यंते । ता अत्र
तिस्त्रः । वादकवामस्कंधगतवीणादंडुदक्षिणपार्श्वे उपरिभागगता मंद्रषडा प्रथमा
श्रुतिः १ । तदधो मंद्रपंचमाद्वितीया २ । तदधो मंद्रमध्यषडात्तृतीया ३ । इति सप्ततं
त्र्यः । अथ श्रुतित्रये कल्यांतरं । मंद्रषडा प्राग्बदेव प्रथमा १ द्वितीया मंद्रमध्य २ त
तीयापि मंद्रमध्यषड्देव ३ ।

सुधभी
गस्या

१ मंद्रानुमं	२ अनुमं प्रपंच मंत्रास्त्रि	४ मंद्रमध्यमं त्रिस्त्रि
०१ मंद्रानुमं	०१ मंत्रास्त्रि	०१ मंद्रमध्यमं
०२	०२	०२
१३ रि	३५	३५ मद्रुपंचमं
०४ तीव्ररि	४१	४१ पंचमं २
२५ ग	५१	५१
३६ साधारण	६१ केशिकीनि	६१ मत्तीयसाधनं
०७ अंतरग	७०	७० सुभवेवत
४८ मद्रुमग	८० मद्रुषडुनि	८०
५९ म	९० सुभवेवत	९० सुभानिषादे
०१०	१०	१० केशिकीनि
०११ तीव्रतमम	११	११ मद्रुषडुनि
६१२ मद्रुपंचमम	१२ सुभवेवत	१२ मद्रुषडुनि
१३ पं	१३	१३
१४०	१४	१४
१५०	१५	१५
१६५	१६	१६
१७ तीव्रध	१७	१७
१८ नि	१८	१८
१९ केशिकीनि	१९	१९
२० काकलनि	२०	२०
२१ मद्रुस	२१	२१
२२ मध्यस	२२	२२

इति तंत्राचतुष्टयं स्थचतुर्विंशति सारीषु प्रतितं त्रिष
 षड्विंशति चतुर्विंशति स्तत्रानुमं द्वादशमं द्वादशो
 तिचतुर्विंशति स्वरतसिध्यंतितेषु अनुमं प्रपद्वितीयं
 त्रयः स्थसारी द्वयगतौ मंद्रसरी सज्यो ततीयमं सतं
 त्र्यां अति स्म ए स्य स्वः सस्यमं स्य तथा प्रथमसरी
 स्थमं प्रेष्ट्याति स्य ए स्य सत्तादा एवं मंद्रसत ततीयं
 त्रयः स्थसारी द्वयगतौ मंद्रमध्यमं मद्रुपंचममो
 त्वाज्योतयोर् मंद्रमध्यमचतुर्थं त्र्यां तस्यः स्थप्रथ
 १ मसायामिति स्थण्योः सत्तादा एवं चतुर्विंशति
 यायः स्थचतुर्णां त्रिषो विंशति २४ शिष्टाः स्वयं
 स्वयं त्वार इति मद्रानुमं द्वादशमं द्वादशमं

तीय

वाधा

ये

तेन एकरागमेलारव्यशुभमेलावीणायांतं त्रीचतुष्टयाधस्तनसुधुबृहत्सारीसंकल
नायां प्रथमतः अधः शुभरिगमबृहत्सार्यः ॥ ३ ॥ साधारणगमदुर्मध्यमगमदुपंचममध्य
मलघुसार्यः ॥ ३ ॥ द्वितीयतः अधः शुभपधनिबृहत्सार्यो ॥ २ ॥ कैशिकिमदुषडुनिलघुसा
र्यो ॥ २ ॥ तृतीयतः अधः शुभरिगबृहत्सार्यो ॥ २ ॥ साधारणगमदुर्मध्यमलघुसार्यो ॥ २ ॥ अधम
चतुर्थतः अधः शुभपधनिबृहत्सार्यः ॥ ३ ॥ स्वरशुन्यतृतीयबृहत्सारी ॥ १ ॥ मृदुपंच
ममध्यमकैशिकिमदुषडुनिलघुसार्यः ॥ ३ ॥ अनुमंद्रषडुनुमद्रपंचममद्रषडुम
द्रमध्यमारव्यशुभस्वरचतुष्टौ रंतं त्रीचतुष्टयोमिरूपाएकातिबृहतीसारी ॥ १ ॥ अथ
इति मेरुणा संध्यावंशतिर्लघुबृहत्सार्यः ॥ २ ॥ अतितारषडुं स्वीकुर्वतां म
तेतितारषडुार्थमेकाबृहतीसारीस्थाप्येति त्रयोविंशतिः समेरवः सर्वाः सार्यो
भवन्ति ॥ २ ॥ तत्र चतुस्तमः संकलितपंचविंशतिसारीषु चतसृणां पूर्वोक्तप्रालोक्य कथं
प्रथमतः अधः त्रीत्समेरवः सानितारसारीकास्त्रयोविंशतिः सार्ये एकरागमेत
४ द्वितीयतः शुभवीणास्थाभवन्ति ॥ अखिलरागमेलारव्यशुभवीणायांतु मेल
५ तृतीयतः चतुर्थमंद्रमध्यमतमधस्तनसुधुमंद्रमदुषडुसारीतः परं स्व
६ चतुर्थतः अधः स्वश्रुमानेन मध्यस्थानगाः
१ मेरुः
२२

५ मंद्रमध्यमारव्यतुरीयतंत्रीगतास्तमंद्राः शुभाधिकताश्च षट्। ६। स्वशून्यात्तृतीयैका। १। मध्यास्ताराश्च ५
 ५ देश। १४। मध्याधिकताः ५। तासविकृतः पंच। ५। मंडः ११। अतिथयश्च ११। इति त्रयस्त्रिंशत्सायः ३३। ५
 षड्भादीनां शुभसप्तानां सप्तवहसायः। यथायोग्यतन्मध्ये प्रकीर्तय च विकृतं ल
 घुसार्यः। इति द्वादशसायौ मध्यस्थाने। एवं तदधस्तारस्थानगाद्वादशसा
 यौ तापनीयाः। तेनारितरागमेलशुभमेलवीणायां मंद्रानुमंद्रोस्थाः पूर्वो तितार
 कास्त्रयोविंशतिर्मध्यतारगाश्चतुर्विंशतिरिति संकलनायां सप्तचत्वारिंश तंत्रीचतु
 त्सायौ ४७ भवन्तीं मध्यतारगाः स्वशून्यतुरीयतंत्रीजाएकग्राह्यानाद्यतंत्रीत्रि
 तयजामंदध्यनित्तादितिरागाविबोधनिष्कर्षः। इति चतुर्थोऽंशः। ४। शुभमेलायां
 तंत्रीचतुष्टयलापने अनुमंद्रमध्यमाप्रथमातंत्री। द्वितीयतृतीयचतुर्थतंत्र्यस्तु पूर्ववदनुमंद्रपंचमं
 द्रस्वमंद्रमा इति कल्प्यांतरं। तत्र तंत्रीचतुष्टयगप्रथमादिसारीपेक्षि मध्ये प्रथमतंत्र्यां मंडः मध्यमः राव
 सा स्वयंभूः। प्रथमतंत्र्यां मंडः ११। द्वितीयसायौ शुभपः १२। तृतीयो नकोपि। ०। चतुर्थ्यं शुभपः १३। यां
 धिका पंचम्यां शुभनिः १४। तत्रैवैकश्रुत्यौ कर्षणेन कैशिकीश्रुतिद्वयाधिका कर्षणेन काली। ३। यमेवा
 कर्षणशीतिरंतरगाधारती व्रिती व्रतममती व्रधेषु बोध्या। षष्ठ्या मंदसः १५। एते पंचाप्यनुमं
 द्राः। अत्रानुमंद्रमध्यमानुमंद्रमंदपंचमौ ग्राह्यौ। नान्ये शुभपधनि मंदुसाश्चतारः। चतु नुमंद्र
 णामिष्यनुमंद्रपद्वितीयतंत्र्यामिति स्पष्टतया समुद्रयान्। इतरत्सर्वे अनुमंद्रसादित
 तंत्रीचतुष्टयवदुशुभमेलावत्। इति पंचमोऽंशः।
 e

अथ मध्यमेलावीणा प्रकारः। अत्र मेरौ क्रमेणानुमंद्रपानुमंद्रसमंद्रपंचममध्यषड्जारव्या
 श्रुतस्त्रस्तं त्रयः। १४। पार्श्वगश्रुतिसंज्ञकास्तु उपरितन क्रमेणमंद्रसमंद्रपमध्यसारव्या
 स्त्रिस्तः। १५। इति सप्ततंत्रयः। अथ मध्यमेलायामेव कल्यांतरं। अनुमंद्रमध्याप्रथमातंत्री।
 अनुमंद्रसाद्वितीया। मंद्रमध्यमातृतीया। मध्यषड्जतुर्था। पार्श्वगैतिषुमंद्रसाद्या। मंद्र श्रु
 मध्यमाद्वितीया। मध्यसातृतीया। शेषपूर्ववत्। इति षष्ठोऽंशः। १६। अथ मध्यमेलायाएव
 चतुस्तंत्रीकं भेदांतरमुच्यते। इयमूर्ध्वैकमध्यषड्जतंत्रीकावीणा। तत्र मेरौ मध्यसारव्याए
 कैवतंत्री। पूर्वतंत्री त्रयंतुनास्तेव। वामपार्श्वे मंद्रसारव्याएकैव श्रुतिः। दंडदक्षिणपार्श्वे मध्य
 रि सतारसारव्ये उपननादिके द्वे श्रुती। इति च स्त्रएव त्रयः। इयं उभयपार्श्वयोर्मंद्रसमध्यसातं
 रव्यश्रुतिद्वयमात्रेव त्रीतंत्रितंत्रिकेति केचिद्वाहुः। अत्रोभयत्रौपिमंद्रानुमंद्रसारिकावि
 कृतैश्च सारिकाभ्यनैव संति किंतु मध्यतारतितारभेदेन त्रैस्थानेषु शुद्धमध्यषड्जतार
 सातितारसादि सप्तारसारिकाएव लाप्यंते। तत्र मध्यस्थाने सप्ततारस्थाने सप्त। अति
 तारस्थाने मध्यमांता श्रुतस्त्रएव सारिकाः पंचमांताः पंचेऽपि केचित्। तेन मेरुसहि
 ता अष्टादशा एकोनविंशतिर्वसारिका भवन्ति। इयमेवारिवलरागमौपि पूर्ववत् ला
 कार्येऽपि केचित्। अथान्येऽपि भेदाः संति तेति प्रसिद्धमात्रे होक्ताः। इति सप्तोऽंशः। १६। स

१० अत्र वक्ष्ये म के पु रागे पुवाती वृषादि पंचदश भेद संकेत शब्दै लक्षणोक्तौ प्रथम विवेक तृतीयोक्तौ लक्ष्ये
 ४ रीत्याती वृषादि त्रितयादि पंच के क्रमेषु उजादि पंच क पूर्व क प्रयोगो नु संधातव्यः।
 इति राग विबोध सार संग्रहे वीणा भेद निरूपण नाम द्वितीयो विवेकः ॥ २ ॥ अथ प्राधान्ये
 न त्रयोविंशति २३ रेकादि स्वर भेदो तर्गतानां रागाणां मेला उच्यन्ते। तत्तन्मेलेषु स्य
 रप्यो वृष्यादि नावांतर रागाः सिध्यन्ति। मेल संख्या १ प्रस्ता २ नष्टो ३ दिष्टा ४ नितु वि
 त स्त साने हो च्यन्ते इति राग विबोधादवगतव्यानि अथ तत्तद्राग विशेषित २३ मेळानां मंत्रे नु
 व मेण मुखारी मेळ १ रे गुप्ति मेळ २ साम वराळी मे ३ तोडी ४ नादशम क्री ५ भैरव ६ व सं
 त ७ व संत भैरवी ८ मालव गौड ९ रीति गौड १० भीर नाट ११ हं मीर १२ वराटी १३ शुद्ध
 राम क्री १४ श्री राग १५ के ल्याण १६ कांबोदी १७ मधु वैरि १८ सामंत १९ कर्णाट २०
 देशाक्षि २१ शुद्ध नाट २२ सारंग मेळ २३ इति त्रयोविंशति मेळ नामानि। मुखारी मेळ
 दिकानां त्रयोविंशति मेळानां मनु क्रमेण लक्षणानि। शुद्धाः सरिग म प ध न यः सप्त
 स्वराः ११। सरि म प ध न यः पञ्चांतर गश्च २। सरिग म प धाः षट्कोक लिका च ३। साधारण के
 शिकि नौ २ सरि म प धाश्च पंच ४। साधारण मृदु सौ २ सरि म प धाश्च पंच ५। सरि म प धा अंतर
 केशिकि नौ च ६। सरि म प धा अंतर का क लिके च ७। सरि म प धा मृदु म केशिकि नौ च ८। सरि
 म प धा मृदु म मृदु सौ च ९। सरिग म पाः तीव्र तरध केशिकि नौ च १०। सम प धाः तीव्र तर रि
 साधारण मृदु साश्च ११। सम प धाः तीव्र तर रि मृदु म मृदु साश्च १२।

इति रागाविबोधसारसंग्रहे तृतीयविवेकः ॥३॥

साधारणतीव्रतममृदुसाः ॥१३॥ मृदुमतीव्रतममृदुसाः ॥ सरिपधाश्च ॥१४॥ तीव्ररिसाधारणती
 व्रधकैशिकिनः ॥ समपाश्च ॥१५॥ सपधाः ॥ तीव्रतररिसाधारणमृदुपमृदुसाश्च ॥१६॥ तीव्रतररिः ॥ अं
 तरतीव्रतरधकाकलिकाः ॥ समपाश्च ॥१७॥ तीव्रतररिमृदुमतीव्रतरधमृदुसाः ॥ समपाश्च ॥१८॥ सम
 पाः ॥ तीव्रतमयंतरतीव्रतमधकाकल्पश्च ॥१९॥ समपाः ॥ तीव्रतमरिमृदुमतीव्रधकैशिकिनश्च ॥२०॥
 समपाः ॥ तीव्रतमरिमृदुमतीव्रधकैशिकिनश्च ॥२१॥ समपाः ॥ तीव्रतमरिमृ
 दुमतीव्रतधमृदुसाश्च ॥२२॥ तीव्रतररितीव्रतमगमृदुपतीव्रतमधमृदुसाः पंच ॥ समौच ॥२३॥ ३
 तिक्कमेण मुखार्यादि रागत्रयोविंशतिमेळ ॥ नांक्कमेण यथा संख्यं सरिगमपधन्यादीनि
 प्रथमस्प्रेथमद्वितीयस्पद्वितीयमित्यादिकानि त्रयोविंशतिर्लक्षणा निशेयानि ॥२३॥ इति प्र
 ये थमोऽंशः ॥१॥ अथ मुखार्यादि मेळे २३ पुटीका कारैक कति वनावांतररागाः प्रदर्शितास्ते वक्ष्यं मूल
 ते ॥ मुखरी १ मेळे ॥ मुखारी १ तुरुष्क तोडी २ इति द्वौ ॥ रेवगुप्ति २ मेळे ॥ रेवगुप्ति रेकैव ॥ सामव
 राळी ३ मेळे ॥ सामवराळी १ वसंतवराळी २ इति द्वौ ॥ तोडी ४ मेळे तोड्येकैव ॥ नादरामकी मेळे ५
 स एक एवा भैरव ६ मेळे ॥ भैरवः १ पौरवी २ इति द्वौ ॥ वसंत ७ मेळे ॥ वसंतः १ टक्कः २ हिजेतः ३ हिंदोलः ४
 इति चत्वारः ॥ वसंत भैरवी ८ मेळे ॥ वसंत भैरवी १ मारविका २ इति द्वौ ॥ मालवगो ३ मेळे ॥ मालवगो
 ३ः १ गौडी २ चैती ३ पूर्वी ४ पाडी ५ देवगांधारः ६ गौडक्रिया ७

अत्रमेकास्तु। निर्भेद एक एक भिदो द्वौ द्वौ भिदस्तु सप्तौ वा। चत्वारस्त्रिंशद्विभेदास्तु भिदोष्टौ पंचभिद एकः।

११ कुंरंजी ८ बहुली ९ रामक्री १० पावकः ११ आसावरी १२ पंचमरागः १३ बंगालः १४ ललितो १५
गुर्जरिका १६ परजः १७ शुभगौडः १८ इत्यष्टादश। रीतिगौड १९ मेळे स एक एव ११ आभीरना
२० मेळे। स एक एव ११ हंमीर १२ मेळे। हंमीरः १ विहंगडः २ केदारः ३ तिन्नयः ४ वराटी १३ मे
ळे। सैकैव ११ शुभरामक्री १४ मेळे। शुभरामक्री १५ ललितः २ जेताश्रीः ३ नावणी ४ देशी ५ इति पंचा
श्रीराग १५ मेळे। श्रीरागः १ मालाश्रीः २ धनाश्रीः ३ भैरवी ४ धवलधनाश्रीः ५ सैधवी ६ इति षट्
कल्याणराग १६ मेळे। कल्याण १७ एक एव। कांबोदी १८ मेळे। कांबोदी १९ देवक्रीः २ इति द्वौ। मल्ल
रि १८ मेळे। मल्लारिः १ नटमल्लारिः २ पूर्वगौडः ३ भूपाळी ४ गौडः ५ शंकराभरणः ६ नटनारायणः ७
नटनारायणगौडः ८ केदारः ९ साळंकनाटः १० वेलावली ११ सावेरी १२ सोराष्टी १३ इति त्रयो
दश। सामंत १८ मेळे। सामंत एक एव ११ कर्णटि २० मेळे। कर्णटिः १ अडुणः २ नागध्वनिः ३ शुभबंग
लः ४ वर्णनाटः ५ ~~कर्णटि~~ नुरुध तोडी ६ इति षट्। देशाक्षी २१ मेळे। स एक एव ११ शुभनाट २२ मेळे। स
एक एव ११ सारंग २३ मेळे। स एक एव ११ इति त्रयोविंशतिभिः रागमेळांतर्गता अत्र संकलीकृताः
षट्सप्तति ७६ रागा भवन्ति। इति ~~प्रथम~~ प्रथमोऽंशः १९। इति रागविबोधसारसंग्रहे कृतविवेकः २१

रागास्त्रिविधाः शुद्धा १ शृङ्गायालगाः २ संकीर्णा ३ इति । तत्रापि आलापालसिप्रबंधयो विवेका
ग्यास्तु उत्तमाः १ तादृशा अपि अल्पप्रचारिणो मध्यमाः २ आलापालसिप्रबंधायोग्या पूर्वा
अधमाः ३ । ग्रहांशुतारमंद्राणां न्यासापन्यासयोस्तथा । अल्पतेस्पबहुतस्परवाडवौ
वयोरपि । अभिव्यक्तिर्यत्र दृष्टा सरागा लाप उच्यते । आलसिर्यत्र चत्वारि स्वस्थानानि भ
वंति सा । चतुर्भिर्धातुभिः षड्भिः श्यांगैर्यस्मात्प्रबध्यते । तस्मात्प्रबंधः कथितो गीत
लक्षकोविदैः । रागा लोपनमालसिः प्रकटीकरणं मतं । स्वस्थानैः सा चतुर्भिः स्यात्स्वरे तस्माद्
धस्तने । चालनं मुखचालः स्यात्स्वस्थानं प्रथमं भवेत् । द्व्यर्धस्वरे चालयित्वा न्यसनंतं द्वितीय
कं । स्थापिस्वरादष्टमस्तु द्विगुणः परिकीर्तितः । द्व्यर्धद्विगुणयोर्मध्ये स्थितौ अर्धस्थिताः स्व
राः । अर्धस्वरे चालयित्वा न्यसनंतं तृतीयकं । द्विगुणे चालयित्वा तु स्थापिन्यासा चतुर्थकं । प्र
बंधो नाम उद्गाह १ मेलोपकरध्रुवा ३ भोगा ४ रव्ये श्रुतुभिर्धातुभिस्तथा स्वराक्षरैः १ बिंदुदैः २ पदैः ३
तेन कशैः ४ पाठैः ५ स्तालैः ६ षड्भिः श्यांगैरुपेतो ग्रथना विशेषः प्रबंधः । उत्तमरागास्तु । मुरचारी १
शुद्धनाटी २ मालवगौडः ३ शुद्धवराटी ४ गुर्जरी ५ शुद्धललिता ६ रामा क्रीः ७ शुद्धवसंतः ८
भैरवी ९ हिंदोलः १० श्रीरागः ११ कर्णाटः १२ गोंडः १३ सामंतः १४ देशाक्षी १५ धनश्रीः १६ ब

१२ हुली १७ आभीरी १८ मध्वारिः १९ माला श्रीः २० साळं कनाटी २१ इत्यादयः । स्वर आदिस्थो
 गितेग्रहः प्रयोगबहुलौश आदिष्टः । गीतसमाप्तिविधायी न्यासः प्रतिरागमेतेस्युः ११ । रागस्वरू
 पं नादमयं देवतामयमिति द्वेधा । तत्रायं पूर्वमुच्यते । आलापमूर्च्छनाशुचितानकूटतानाद्याः । तत्सं
 कराश्चरूपैरग्रेक्षेयाः कचिल्केपि २ । अथ वीणावादनभेदाः । प्रतिहतिः १ । आहतिः २ ।
 अनुहतिः ३ । अहतिः ४ । पीडा ५ । दोलनं ६ । विकर्षः ७ । गमकं ८ । कं
 पः ९ । घर्षणं १० । मुद्रा ११ । स्पर्शः १२ । नैर्म्यं १३ । ध्रुतिः १४ । द्रुतिः १५ । परता १६
 । उच्चता १७ । परतानिजता १८ । उच्चतानिजता १९ । शमः २० । इति विंशति
 वादनभेदाः ससंकेताः । मृदु १ । कठिनं २ । इति द्वेक्रमेण मंद्रतारस्थाननामनी । मृदु कठि
 णसंकेतहीनसादिस्वरलेखने मध्यस्थानं बोध्यं । प्रारब्धरूपप्रतिसंकेते पञ्चा ३ । इति त्रयोविंश
 रपृष्टतश्चतुर्जन्त्याः । वाद्योर्ध्वतंत्र्यपिसहश्रुतयः पृष्ठ्याकं निष्ठायाः ११ । स्थायादिष्विति नियतं यथेष्ट
 मन्यत्र मध्यमोपजयोः । उदाराभ्यां पृष्ठिभ्यां च द्रुतहतिस्तु कर्तव्या २ । स्थायोनामन्यासापन्यासस
 न्यासविन्यासान्यतमस्वरविश्रांतत्वेन प्रयुक्तः कतिपयस्वरसंदर्भरूपो मुहुर्मुहुरावस्यमानो रागैकदेशः १२

१६ क्षिणहस्त

१ भाद्रपदवादनंततस्त

५ तर्जनी

प्रथममध्यमातर्जनी नरवोदारौष्ठिभ्यां क्रमतो द्रुतवादनमिति चतुर्धा वादनं कर्तरी शार्थ इत्यर्थः ॥ २ ॥ दक्षि
णकरप्रचारो गदितो विस्तरभयादियानेव । अथ सव्यहस्तकृतं कथयाम्युर्ध्वासुतं त्रीषु ॥ ३ ॥ मध्यमया
चारो हः स्थाप्या पूर्ववत्तर्जनीतूष्णी ॥ ४ ॥ उक्तमिदं सिद्धये प्रायस्तर्जन्या वरो हस्त ॥ ४ ॥ कौप्यारोहोपितयाद्यंगुलि
चालश्च शुभनाटादौ मंद्रानुमंद्रयोः स्यात्परिभाषा वादनस्येति ॥ ५ ॥ कौपितया तर्जन्यापि आहतिस्पृशति
सौकर्यार्थे आरोहोपि भवति । शुभनाटसदृशरागेषु मंद्रानुमंद्रयोर्वामकरं मध्यमानामिकांगुलिभित्तिस्तुभि
रपि वादनीयतं मध्यमालनं कार्यं । मध्यतारयोस्तु तर्जनी मध्यमाभ्यामेव चालनमिति वादनस्य परिभाषा
र्थः ॥ ५ ॥ इति प्रथमोऽंशः ॥ १ ॥ अथ यथासंभवं संपूर्णोऽवरोहो वैर्निजानिजस्तपे रागान् लक्षयितुं पूर्वोक्तैषु
मुरवायादित्रयोविंशतिमैलेषु संक्षेपेण सलक्षणेषु मध्ये कतिपया क्रमेण रागानुद्दिशति । शंकरभूषे
ण ह्यादिना ॥ १ ॥ शंकरभूषो १ वेलावल्यो २ भूषालिका ३ सुचिर्ललिता ४ ॥ स च संतो ५ हिंदोली ६ विभासललि
त ७ श्रजेताश्रीः ८ १ ॥ धन्याश्री ९ भैरव १० पौशविका ११ स्तोडी १२ नुतकनो उयन्या १३ ॥ मल्लारि १४ नटपूर्वः १५
सच १५ गौंडः १६ पूर्वगौंड १७ श्र १८ देशीकारः शुभो १८ वराटी १९ बहली २० ततश्च सारंगः २१ ॥ नटनाय
ण २२ देवाक्रियो २३ च सौष्टिका २४ गौडी २५ ॥ ३ ॥ चैती २६ पूर्वरि ७ त्रावणिर ८ कांबोदी २९ शुभनाट ३० मा
मीरी ३१ ॥ कल्याणः ३२ श्रीरागो ३३ मालवगौंडो ३४ थरीतिगौंड ३५ श्र १४ ॥ कर्णाटा ३६ डाणो ३७ वर्णनाट ३८
हंमीरको ३९ च केदारः ४० ॥ सविहंग ४१ इत्युषाद्याष्टसुकालेषु गातव्याः ॥ ५ ॥ शंकरभूषाद्या ७ उष
सि जैताश्री मुरवा ११ स्तितः प्रातः । सगव इह तो उयाद्या १५ मध्याह्ने गौंडक प्रमुरवाः १६ ॥ अपराणे बहु

128/5/14

93

लीतः प्रभृति च २३ सायान् केतु सौराष्ट्राः २८ शुचि नाटतः प्रदोषे ३५ निशिकर्णाटि ४९ सदा
 तेते ११७। माता श्री ४२ ध्वज ४३ थ मुरवारी ४४ रामक्रिया ४५ सपावकि ४६ का। सैधव्या ४७
 सावरिका ४८ गांधारो ४९ मारवी ५० परजः ५१। ८। शंकराभरणाद्याः ७ उषसि ९ जैताश्रीम
 रवाः ४ प्रातः २ तोड्याद्याः ४ संगवे ३ गोंडक प्रमुखाः ४ मध्याह्ने ४ बहुलीतः ४ अपराह्णे ५ सौराष्ट्राः
 १६ सायान् के ६ शुभ नाटतः ६ प्रदोषे ७ कर्णाटान् ६ निशि ८। माताश्रीतः ९० सदा गेयाः १७। ४।
 १४। ४। ४। ६। ६। ६। १०। संकलनायां ५१। उषसि प्रातः संगवे मध्याह्ने अपराह्णे सायान् के प्रदोषे
 निशि। सदा। इति द्वितीयोऽंशः ॥ २॥

अथ मन्त्रारिमेक स्थ शंकराभरणरागास्य नादात्मकं स्वरूपमुष्णः काले गेयं प्रदर्शयितुं महारिमेकस्य प्र
 रवारीमेकादशादशस्य स्वर आदावुच्यन्ते। महारिमेकस्य का स्त्री व्रतरि भद्रु मती व्रतर धा म्भुसः
 व शुद्धाः समपा अस्मादेते तु महारिः १। नटयुक् स पूं गौडो भूपाळी गोंड शंकराभरणाः। नट नारायण नारा
 यण गौडो कोपिकेदारः। रासा कंक नाट वेला वल्ल्या वथ भध्मभादिरागाश्चा सावेरी सौराष्ट्री जायंते न्ये
 पिदेशीस्थाः। ३। इति त्रयोदशात्र महारिमेकस्थाः ६ रिताः। तदंतर्गत शंकराभरणस्य सामान्य रूपं तु।
 पूर्णः साशान्यासः सग्रह उषसी ह शंकराभरणाः। इति अत्र मेकोती व्रतरि भद्रु मती व्रतर धा म्भुसः ४।
 शुधाः सप मध्याः ७ इति सप्तोक्तास्तत्र १३

विवेकः पंचमः अध्यायः